

KONSERVATORSKI NAČRT - Mapa 01

Naročnik:

Mestna občina Novo mesto
Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto

Ime enote:

Novo mesto - Arheološko najdišče Marof in Kettejev drevored

EŠD - evidenčna številka dediščine:

8710, 7937

Izdelovalec:

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

Restavratorski center, Poljanska 40, 1000 Ljubljana
Zanj: **Jernej Hudolin**, univ. dipl. inž. arhitekture

Območna enota Novo mesto, Skalickega ulica 1, 8000 Novo mesto
Zanjo: **dr. Robert Peskar**, univ. dipl. umet. zgod.

Številka konservatorskega načrta in izvoda, kraj izdelave, datum

11/2013 KN, izvod /
Ljubljana – Novo mesto, november 2013

01-2 Kazalo

Mapa 1

Analitični del

01-2	Kazalo	2
01-3	Podatki o izdelovalcih konservatorskega načrta	3
01-4	Splošni podatki o enoti nepremične kulturne dediščine	4
01-5	Uvod.....	5
01-6	Razumevanje spomenika in njegovih vrednot	5
01-7	Družbeni pomen spomenika	13
01-8	Ranljivost in ogroženost spomenika	16

Izvedbeni del

01-9	Usmeritve za ohranjanje in varovanje spomenika	18
01-10	Viri in literatura.....	28

01-3 Podatki o izdelovalcih konservatorskega načrta

Izdelovalec: **Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije**

Restavratorski center

Poljanska 40, 1000 Ljubljana

Zanj: **Jernej Hudolin**, univ. dipl. inž. arb.

Območna enota Novo mesto,

Skalickega ulica 1, 8000 Novo mesto

Zanjo: **dr. Robert Peskar**, univ. dipl. umet. zgod.

Delovna skupina:

Arheologija:

*mag. Uroš Bavec, univ. dipl. arheolog
višji konservator*

*Borut Križ, univ. dipl. arheolog
kustos v Dolenjskem muzeju, Novo mesto*

*Petra Stipančič, univ. dipl. arheolog
kustodinja v Dolenjskem muzeju, Novo mesto*

Krajinska arhitektura:

*Mitja Simič, univ. dipl. inž. kraj. arb.
konservatorski svetovalec*

Izdelava konservatorskega načrta:

*Marija Ana Kranjc, univ. dipl. inž. arb.
konservatorka*

Številka projekta:

11/2013 KN

Kraj, mesec in leto izdelave:

Novo mesto, november 2013

01-4 Splošni podatki o enoti nepremične kulturne dediščine

01-4.1	EŠD	8710, 7937
01-4.2	Ime enote	Novo mesto - Arheološko najdišče Marof in Kettejev drevored
01-4.3	Občina:	Novo mesto
01-4.4	Katastrska občina:	1456 - Novo mesto
01-4.5	Parcelne številke:	109, 110, 111, 227/2, 232/2, 232/4, 232/5, 465, 466/3, 466/4, 467/3, 467/4, 467/5, 468, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 503/1, 504/1, 507, 509, 512, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542/1, 543/1, 543/2, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 551, 552/1, 552/2, 553/1, 553/2, 554, 555/1, 555/2, 555/3, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 574/1, 574/2, 575, 576, 577/1, 577/2, 578, 581/1, 583/3- del, 584, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608.
01-4.6	Lastniki:	mešano lastništvo; večinsko Škofija Novo mesto, delno Gregor Klemenčič
01-4.7	Upravljalac/uporabnik:	Mestna občina Novo mesto
01-4.8	Naročnik konservatorskega načrta:	Mestna občina Novo mesto Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto
01-4.9	Pristojna strokovna služba:	Območna enota Novo mesto, Skalickega ulica 1, 8000 Novo mesto
01-4.10	Zanjo vodja OE:	dr. Robert Peskar , <i>univ. dipl. umet. zgod.</i>
01-4.11	Konservatorski nadzor:	<i>mag. Uroš</i> Bavec , <i>univ. dipl. arheolog</i> <i>konservatorski svetovalec</i>

01-5 Uvod

Razlogi za izdelavo konservatorskega načrta

Pravilnik o konservatorskem načrtu predpisuje obvezno izdelavo le-tega v primerih, ko gre za posege v varovane vrednote kulturnega spomenika. Na območju Marofa v Novem mestu gre za večletno kompleksno poseganje v spomenik, predvsem zaradi dolgoletnega kmetijskega obdelovanja zemlje, ki uničuje in ogroža širše arheološko območje, pa tudi za preventivna izkopavanja, ki potekajo že od srede 60-ih let dalje in imajo za posledico večje konservatorsko-restavratorske posege. Namen in cilji konservatorskega načrta so predvsem določiti konkretnije korake v sklopu prezentacije varovanega območja Marofa v kontekstu odpiranja zelenega prostora kot arheološke poti in mestnega parka. Glavni cilj je določiti bistvene točke v prostoru, ki bi omogočile boljše razumevanje urbanega razvoja Novega mesta, njegovih prebivalcev in njihovih navad. Obenem moramo poudariti pomen in vrednost kulturne dediščine, ki bi z ustrežno prezentacijo pomenila nadgradnjo in dodano vrednost celotnemu mestu. V preteklosti so se dogajali stihijski posegi v prostor, ki jih je na dolgi rok moč popolnoma ali vsaj delno sanirati. Na ta način lahko obiskovalcem parka približamo del zgodovine, ki je danes v prostoru ni možno več zaznati.

01-6 Razumevanje spomenika in njegovih vrednot

01-6.1 Izpis iz registra nepremične kulturne dediščine pri Ministrstvu za kulturo

IDENTIFIKACIJA ENOTE DEDIŠČINE

Evidenčna številka enote: **8710**

Ime enote: **Novo mesto - Arheološko najdišče Marof**

OPIS ENOTE DEDIŠČINE

Zvrst dediščine: **test: arheološka najdišča**

Tip enote: **arheološka dediščina**

Obseg enote: **območje**

Tipološka gesla enote:

gradišče, plano grobišče, gomilno grobišče

Tekstualni opis enote:

Obsega bronastodobno žarno grobišče Mestne njive, bronastodobno in latensko plano grobišče ter železnodobno gomilno grobišče Kapiteljska njiva, gradišče Marof in antično plano grobišče Beletov vrt.

Datacija enote:

pozna bronasta doba, železna doba, zgodnja rimska doba

Avtor(ji):

Varstvene usmeritve:

arheološko najdišče

LOKACIJA ENOTE DEDIŠČINE

Naselje: **NOVO MESTO**

Občina: **NOVO MESTO**

Lokacija:

PRISTOJNOSTI

Območna enota: ZVKD Novo mesto

RAZGLASITEV

Vrsta spomenika spomenik lokalnega pomena

Akt razglasitve:

Odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti in nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Novo mesto, Ur.l. RS, št. 38/92-1927

Vrsta razglasitve: stalna razglasitev do preklica

Veljavnost razglasitve: 16.8.1992 -

IDENTIFIKACIJA ENOTE DEDIŠČINE

Evidenčna številka enote: 7937

Ime enote: Novo mesto - Kettejev drevored

OPIS ENOTE DEDIŠČINE

Zvrst dediščine: test: parki in vrtovi

Tip enote: vrtnoarhitekturna dediščina

Obseg enote: območje

Tipološka gesla enote:

drevored

Tekstualni opis enote:

Strnjen dvoredni drevored divjega kostanja je dolg okrog 1100 m in se navezuje na historično vpadnico v mesto. Je krajevna znamenitost in del mestnega zelenja. Zasajen leta 1892.

Datacija enote:

zadnja četrtina 19. stol., 1892

Avtor(ji):

Varstvene usmeritve:

parki in vrtovi

LOKACIJA ENOTE DEDIŠČINE

Naselje: NOVO MESTO

Občina: NOVO MESTO

Lokacija:

Drevored poteka preko vzpetine Marof, ob stari deželni cesti Novo mesto - Ljubljana, med mestnim jedrom in Bršljinom.

PRISTOJNOSTI

Območna enota: ZVKD Novo mesto

RAZGLASITEV

Vrsta spomenika spomenik lokalnega pomena

Akt razglasitve:

Odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti in nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Novo mesto, Ur.l. RS, št. 38/92-1927

Vrsta razglasitve: stalna razglasitev do preklica

Veljavnost razglasitve: 16.8.1992 -

Izsek iz GisKD z vrisanimi enotami dediščine v območju arheološkega najdišča Marof, INDOK, Min. za kulturo

01-6.2 Navedba aktov, ki določajo status spomenika:

Odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti in nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Novo mesto (Ur. List RS 38/92).

01-6.3 Opis in položaj objekta v prostoru

Zaščiteno območje Marofa leži v neposredni bližini središča Novega mesta in s svojo pojavnostjo oblikuje tipično veduto mesta. Za prebivalce naselja je Kettejev drevored že v prazgodovini pomenil glavno vpadnico v mesto, za današnje meščane je priljubljena sprehajalna pot, ki poteka od stavbe banke na Seidlovi do Bršljina na eni strani in do Mestnih njiv na drugi.

Strateška točka na vrhu hriba je včasih pomenila kvalitetno obrambno preglednost, kar so v času 2. svet vojne izkoristili tudi italijanski okupatorji, danes pa predstavlja izvrstno razgledno točko na veduto mesta. Na podlagi kvalitetnih arhitekturnih spomenikov iz preteklosti (Pavčičeva vila, vila Janko ipd.) in vsebinske pomembnosti posameznih objektov (banke, šole, Občina NM) lahko razberemo, da so kvaliteto prostora prepoznavali že v preteklosti. Ambientalna vrednost teh objektov bi bila lahko toliko večja, če bi se površine v neposredni bližini uredile v neko smiselno celoto. Dovozi, dvorišča, parkirišča so seveda nujni za funkcioniranje posameznih zgradb, so pa hkrati tudi najbolj uničujoči za dojemanje prostora kot celote.

Ostale enote dediščine v neposredni bližini

- Novo mesto - Mestno jedro (EŠD 492), kulturni spomenik,
- Novo mesto - Arheološko najdišče Mestno jedro -Kandija (EŠD 493), kulturna dediščina,
- Novo mesto - Železniški most in predor (EŠD 14406), kulturna dediščina,
- Novo mesto - Pavčičeva vila (EŠD 8564), kulturni spomenik,
- Novo mesto - Občina Seidlova 1 (EŠD 8563), kulturni spomenik,
- Novo mesto - Hiša Kettejev drevored 7 (EŠD 8718), kulturni spomenik,
- Novo mesto – Grobnica NOB na Marofu (EŠD 4215), kulturni spomenik.

01-6.4 Opis razvoja spomenika

Prikaz območja na franciscejskem katastru iz leta 1825 (vir: AS, franciscejski kataster), kjer je lepo vidna trasa Kettejevega drevoreda

Utrjeno prazgodovinsko gradišče – Marof je bilo dvodelno, z višjim utrjenim delom »akropolo« in spodnjim delom. Višji del je bil utrjen z zemljenim obrambnim nasipom. Poseljeno je bilo vse 1. tisočletje pr. n. št., kar dokazujejo najdbe.

Za bolj jasno podobo življenja na gradišču bi bila večja raziskava nujna.

V neposredni bližini se nahaja pripadajoče prazgodovinsko grobišče Mestne njive, kjer datacija najstarejših grobov sega v sam začetek v 1. tisočletje pr. n. št. V tem času celotno Srednjo Evropo zaznamuje kultura žarnih grobišč. Najdbe iz tega obdobja so bogate. Obsegajo veliko število steklenih jagod, izdelke iz keramike, bronaste zapestnice in obročke, pojavljajo se tudi prvi železni izdelki. Del najdb se nahaja v stalni zbirki Dolenjskega muzeja.

Mogočne gomile na Kapiteljski njivi, ki so imele premer tudi do 30 m, danes žal niso več vidne, saj jih je intenzivno oranje v zadnjem stoletju dodobra sploščilo. Gomile so bile družinske grobnice, v katere so več stoletij pokopavali umrle iste rodbine. Največ najdenih grobov sodi v čas starejše železne dobe (8.-4. st. pr.n.št.). Grobni pridatki nakazujejo verovanje v posmrtno življenje, kjer naj bi pokojnik zavzemal enak socialni položaj, kot ga je imel v družbi v času svojega življenja, zato se tudi število in vrednost grobnih pridatkov med grobovi zelo razlikujejo.

Na Kapiteljski njivi je bilo doslej najdenih kar deset bogato opremljenih grobov z veljaki, predstavniki visoke družbe halštatskega obdobja - knezi, ki so v svojih rokah združevali gospodarske, vojaške, politične in duhovne vzvode družbe. Med najdbami so zgovorni tudi uvoženi predmeti iz visoko

razvitih, civilizacijsko naprednih Grških in Etruščanskih območij, med katerimi dve grški čeladi predstavljata edina tovrstna kosa v Sloveniji.

Dolenjska arheološka dediščina starejše železne dobe je torej tisti prepoznavni del, ki v okviru najpomembnejše nacionalne kulturne dediščine izstopa in Dolenjsko umešča v evropski arheološki vrh.

Upoštevati moramo tudi dejstvo, da so v času druge svetovne vojne na prostoru latenskega prazgodovinskega grobišča Mestne njive uredili prostore za posadko, izkopali strelske jarke, bunkerje in zaklone za topove ter pri tem uničili večje število grobov, saj arheologi v ponovno zasutih jarkih in številnih bunkerjih ob izkopavanju še vedno naletijo na poškodovane ostanke prazgodovinskih predmetov.

01 - 6.5 Primerjava s podobnimi spomeniki

»Novo mesto - Arheološko najdišče Marof (EŠD 8710)« ima skupaj s celotnim Novim mestom pestro in dolgo zgodovino odkritij in raziskav, o kateri smo lahko zvedeli kaj več šele v novejšem času. Čeprav je že ob koncu 19. stoletja nekaj gomil (prim. pogl. 01 - 6.9) in planih grobišč opozarjalo na večji pomen današnje dolenjske metropole, je šele naključno odkritje imenitnega bronastega oklepa iz 7. stoletja pr.n.št., izkopanega leta 1939 ob gradnji športnega igrišča v Kandiji nakazalo, da je bilo Novo mesto že v pozni bronasti in železni dobi zelo pomembno središče.

Posledično so prav pozidave novih mestnih predelov zahtevale obsežna zaščitna izkopavanja, ob katerih so prišle na dan tako imenitne najdbe, da Novo mesto danes po pravici uvrščamo med naša najpomembnejša arheološka najdišča. Ravno kompleks »Novo mesto - Arheološko najdišče Marof (EŠD 8710)« (gl. npr. 01-6.6) z vsemi svojimi sestavnimi deli pa se je tej usodi v veliki meri srečno izognil.

V arheologiji srednje in zahodne Evrope ne poznamo primerov, da bi se znotraj tako velike urbane aglomeracije kot je Novo mesto ohranil najstarejši poselitveni del skorajda nepozidan. To je velika kvaliteta, ki govori v prid vzpostavitve arheološkega parka kot edine dolgoročne možnosti »preživetja« tovrstnega najdišča.

Za potrditev teze in boljši vpogled v velik pomen tega neurbaniziranega kompleksa najdišč v Novem mestu, se je koristno seznaniti s presenetljivo bogato zgodovino prazgodovinske poselitve mesta.

Na vzpetini Marof so že v pozni bronasti dobi zgradili naselje, ki se dviga na severnem koncu mesta. Po obliki in velikosti sodi med značilna bivališča tistega časa, kakršne poznamo tudi drugod po Dolenjskem. Manjše sondiranje, ki ga je leta 1981 na severnem koncu Marofa opravil arheolog Dolenjskega muzeja s sodelavci je pokazalo, da naselje ni bilo obdano s kamnitim zidom. Sonda je namreč prerezala le zemljena nasutja. Najdbe v plasteh so bile zelo skromne, zato ni bilo mogoče ugotoviti ali je bil Marof obljuden tudi v železni dobi. Jasnih dokazov za to še nimamo. Na lokaciji Kapitlja, na najvišjem delu današnjega okljuka reke Krke so bile nedavno detektirane lončarske peči in ostanki dobro utrjene poti iz časa mlajše železne dobe. Možno je namreč, da se je ob koncu 8. stoletja pr.n.št. težišče naselitve prestavilo na naravno dobro zavarovan pomol v okljuku reke Krke, na katerem se danes razteza stari del Novega mesta.

Naselju na Marofu sta v pozni bronasti dobi pripadali grobišči, ki sta se širili po bližnjih Mestnih njivah in Kapiteljski njivi. Na tem območju je bilo v zadnjih desetletjih odkritih več kot 500 žarnih grobov. Bogatejših grobov je bilo zelo malo, iz česar sklepajo, da je bila tedanja družba še dokaj nerazslojena. Tretjo manjše žarno grobišče so odkrili v Bršljinu na območju nekdanje steklarne Inis. Ker je ležalo nekoliko v stran ni gotovo, da so bili na njem pokopani prebivalci Marofa. Morda je pripadalo nekemu manjšemu še neodkritemu zaselku v neposredni bližini.

Na začetku 7. stoletja pr.n.št., torej v železni dobi, so omenjena grobišča delno opustili. Zelo očitno pa so prenehali s starim običajem upepeljevanja umrlih, saj se je tedaj tu že uveljavil pokop v gomilah. V Novem mestu je bilo več gomilnih nekropol. Prva se je raztezala na Kapiteljski njivi tik ob žarnem grobišču, štela pa je verjetno več deset velikih gomil (zaenkrat se je številka ustavila na 44, točnega

števila pa brez popolnega izkopa celotnega območja ne moremo ugotoviti, saj so gomile zaradi obdelave polj v celoti zravnane) –prim. pogl. 01-6.6.

Druga malo manjša, a verjetno nič manj pomembna nekropola, je bila na Znančevih njivah v Kandiji. Kot so pokazala raziskovanja, so na tem mestu v starejši železni dobi nasuli vsaj šest gomil. Bogate najdbe iz njih so danes ponos arheološke zbirke Dolenjskega muzeja, kot npr. dve okrašeni situli – vedrici za vino, ki sodita med pozne spomenike situlske umetnosti (konec 5. stoletja pr. n. št.). Posamične gomile so bile odkrite tudi na drugih koncih mest: v Portovalu, Smolovi hosti, na Malenškovi njivi, ob Zagrebški cesti in v Bršljinu.

S prihodom Keltov, ki so naše kraje poselili okoli leta 300 pr. n. št., je prišlo do sprememb tudi na območju Novega mesta. Kraj seveda ni opustel, pač pa so prišleki prinesli s seboj nov način življenja in drugačne pogrebne običaje. Njihova naselitev na območju Kapitlja je dokazana, naselitev na Marofu pa ostaja nejasna. Če ne vemo kje so Kelti, pomešani s staroselci živeli, pa zelo dobro poznamo njihova grobišča. Bila so vsaj tri. Prvo s skoraj 700 pokopi se je raztezalo tik ob gomilah na Kapiteljski njivi. Na tem kraju so torej pokopavali skoraj celo 1. tisočletje pr. n. št. Drugo so odkrili pri gradnji stanovanjskih blokov na Znančevih njivah. Od začetka 3. stoletja naprej namreč umrlih niso več pokopavali v gomilah, ampak so jih enako kot drugod po Dolenjskem sežigali. Proti koncu 2. stoletja pa so grobišči na Znančevih njivah in Kapiteljski njivi opustili in začeli pokopavati na Beletovem vrtu ob vznožju Marofa. To pokopališče so uporabljali še po prihodu Rimljanov.¹

Splošen vtis je ta, da prostor »Novo mesto - Arheološko najdišče Marof (EŠD 8710)« kot ga poznamo danes, brez neke jasne dolgoročno opredeljene funkcije nima možnosti preživetja.

01-6.6 Materialno stanje spomenika in okolice (opredelitev vrst gradiv, opis stanja, poškodb)

Območja evidentiranega arheološkega najdišča: *Novo mesto – Arheološko najdišče Marof* (EŠD 8710) danes sestavljajo tri fizično ločene enote (Kapiteljske njive, Mestne njive in Marof), ki pa so v določenih zgodovinskih obdobjih delovale medsebojno povezano. V naravi gre za obdelovalne površine prepredene s poljskimi potmi, ki so danes občasno zatravljene.

Kapiteljska njiva (v lasti stolne cerkve sv. Nikolaj na Kapitlju) je bila od nekdanje kmetijske uporabi, in tako so najdbe ob vsakoletnem oranju vedno znova prihajale na plano. Izkopavanja so bila v tej začetni fazi podrejena ciklusu obdelave njive, in tako je Tone Knez navadno izkopaval, ko je kmet pospravil poljščine. Intenzivna agrarna dejavnost je povzročila, da so bile gomile v času zadnjih stotih let popolnoma splanirane – zravnane z okolico, kar je lepo razvidno iz priložene, več kot sto let stare fotografije, ki jo danes hrani arhiv Dolenjskega muzeja in na kateri so te v ozadju še vidne. Po manj kot sto letih intenzivnega kmetovanja je le gomila I bila pred izkopavanji, še nekoliko vidna na terenu, saj so bile preostale gomile zaradi intenzivnega oranja in kmetijske izravnave tal popolnoma splanirane. Po mnenju domačih in tujih restavradorjev (zlasti »Rimsko-germanskega centralnega muzeja v Mainz«) so kovinske najdbe še dodatno ogrožene zaradi specifične kemijske sestave tal, ki je morda posledica dolgotrajnega gnojenja polj s fosfatnimi gnojili.

Podobno velja za Mestne njive, kjer je leta 1954 Vinko Šribar dokumentiral prvi poznobronastodobni grob. To je sprožilo pozornost strokovne javnosti in vsakoleten arheološki monitoring z nesistematičnimi arheološkimi izkopavanji zaščitnega značaja. Sledijo izkopavanja, ki jih je vodil Tone Knez od leta 1959 naprej in jih smemo označiti za dokumentiranje uničenja. So posledica oranja spomladi in jeseni. Po Knezovem odhodu je dela prevzel Borut Križ. Ta je po spomladanskem oranju leta 1990 dokumentiral štiriindvajset žarnih grobov². Med leti 1991-2006 je bilo pod vodstvom Boruta Križa dokumentiranih še 227 planih žarnih grobov iz časa pozne bronaste dobe, ki so bili povečini zelo poškodovani in preorani. Zgornji deli žar so večinoma uničeni.

¹ Dular 1999, 120 ss

² Križ 1991, 200 ss.

Kapiteljska njiva leta 1899, v ozadju je še vidna struktura gomil (foto: arhiv Dolenjskega muzeja)

Naselbina na Marofu je potencialno ogrožena zaradi občasnih preveč intenzivnih »čiščenj«³ vzhodnega obrambnega nasipa ob Kettejevem drevoredu, nedavne obnove vodohrana, ki sicer ni dala arheološko oprijemljivih rezultatov, že leta 1972 je Tone Knez dokumentiral najdbe, ki so bile najdene ob kopanju temeljev za otroški vrtec na južnem pobočju Marofa³.

01-6.7 Opis sprememb (rabe in upravljanje skozi čas)

Marof je arheološko najvišje vrednoten prostor iz katerega izvirajo nekatere najpomembnejše arheološke najdbe Novega mesta. Na območju zagotavljamo rezervatno varstvo, ki izvira iz starega varstvenega režima 1. stopnje, po katerem sta tu prepovedana globoko oranje ter gradnja začasnih ali stalnih objektov. Tudi prostorski in izvedbeni akti občine Novo mesto v bodoče ne smejo dovoljevati posegov, s katerimi bi se utegnile trajno spremeniti, v tem odloku opredeljene lastnosti znamenitosti in spomenikov (gl. še 6. člen, Uradni list RS 38/92, str. 2435). Najdišče je zaradi kontaminiranih (kisljih) tal in občasnih agrikulturnih dejavnosti stalno ogroženo. Tudi zato se tu raziskave že od osemdesetih let preteklega stoletja odvijajo neprekinjeno. Hkrati se je v občinskih strukturah razvila ideja za izvedbo »arheološkega parka Marof«, ki je nedavno dobila mesto v prostorskih dokumentih podrobnih prostorskih pogojev (OPPN) za ureditev območja, a žal brez ureditve premoženjsko pravnih odnosov z lastniki zemljišč. Tudi dogovori s posameznimi lastniki zemljišč so se nedavno premaknili z mrtve točke. Velik napredek za rešitev problema vidimo v že naročeni (in tu izvajani) izdelavi konservatorskega načrta. Z njim bo končno vzpostavljena nujna osnova za kakršenkoli resen pristop pri pridobivanju evropskih sredstev. Posege za ureditev novega parka pa novi OPPN dopušča. Mreža obstoječih starih poti in že obstoječih stavb se ohranja v največji možni meri, po predhodnih raziskavah je za potrebe parka možno izvesti tudi določene novogradnje ob upoštevanju splošnega režima varovanja, ki mdr. zadeva arheološke vsebine in je razviden že iz Strokovnih zasnov varstva kulturne dediščine za območje Mestne občine Novo mesto, februar 2008.

³ Knez 1974, 106

01-6.8 Dokumentacija stanja spomenika

Do leta 2013 so na zaščitenem območju Marofa potekala arheološka izkopavanja zaščitnega značaja, ki so potekala pod vodstvom pristojnega arheologa konservatorja iz Dolenjskega muzeja, sprva Toneta Kneza, za njim Boruta Križa. Do danes je bilo izdanih zavidljivo število člankov in publikacij, obdelanega je bilo ogromno arheološkega materiala. Del je prezentiran v muzejski zbirki, del je še neobjavljen.

Z urbanističnega vidika Marof še ni bil obdelan, zato poskuša pričujoči konservatorski načrt povezati razdrobljene in degradirane dele območja v celoto. Razen katastrskega načrta celotnega območja in posameznih listov z vrisanimi najdišči gomil (izdelava ZRC SAZU) druge dokumentacije ni.

01-6.9 Predhodne raziskave in študije (kratek povzetek poročil o rezultatih preiskav)

Prva načrtna izkopavanja na omenjenih območjih, natančneje na Kapiteljski njivi, so potekala že leta **1894**. Takrat so Jernej Pečnik, znan slovenski starinokop, Rudolf Hoernes, profesor iz Gradca in Franc Brattina, preparator z Dunaja, izkopali dve, takrat še dobro vidni, gomili iz časa starejše železne ali halštatske dobe.⁴ Poimenovali so ju gomili A in B, gradivo pa shranili v Naravoslovnem muzeju na Dunaju. Gradivo je 90 let pozneje obdelal in objavil prvi arheolog v Dolenjskem muzeju, Tone Knez⁵. Kot kažejo naši podatki je v času med obema vojnoma, pa tudi tik po drugi vojni, zanimanje za arheologijo na tu obravnavanem območju nekoliko popustilo. Šele leta **1954** je Vinko Šribar⁶, sodelavec Narodnega muzeja iz Ljubljane, opravil več manjših zaščitnih izkopavanj in ob tem raziskal nekaj latenskih grobov na Kapiteljski njivi, in en poznobronastodobni grob na Mestnih njivah.

Z zaposlitvijo Toneta Kneza, prvega arheologa v Dolenjskem muzeju leta **1958**, so raziskave tega območja dobile povsem nov zagon. Knez je postal velik glasnik dolenjske arheologije tako na slovenskih kot tujih tleh. Kot muzealec je prevzemal številna zaščitna izkopavanja na celotnem območju Dolenjske, še posebej pa v Novem mestu. Ta je izvajal še pred formalno vzpostavitev spomeniškovarstvene službe v Novem mestu in tudi kasneje.

Kljub temu, da je Tone Knez v letih **1983**⁷ in **1985**⁸ izvedel manjša zaščitna izkopavanja in dokumentiral več poznobronastodobnih grobov, lahko šele leto **1986** štejemo za začetno leto sistematičnih raziskovanj velikega prazgodovinskega grobišča na Kapiteljski njivi. Te raziskave potekajo še danes.

Po upokojitvi Toneta Kneza je raziskave v letih **1991-1992** začasno prevzel Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto pod vodstvom Boruta Križa.

Izkopavanja je v naslednjih letih zopet prevzel Dolenjski muzej. Tokrat pod vodstvom novega kustosa Boruta Križa z arheološko ekipo. Zaščitna arheološka izkopavanja na Kapiteljski njivi potekajo vsako leto. Do leta 2011 so potekala od začetka meseca aprila do konca meseca julija, v letih 2012-2013 pa je bil obseg raziskav zaradi pomanjkanja finančnih sredstev zmanjšan za več kot polovico.

Ugotovitve strokovne ekipe, ki je od leta 1999 okrepljena z novo arheologinjo in muzealko Petro Stipančič lahko strnemo v nekaj ugotovitev. Prostor so za namen pokopa uporabljali skoraj tisoč let. Najstarejši tu dokumentirani grobovi sodijo v čas pozne bronaste dobe (10. - 8. st. pr.n.št.) z 282 žganimi žarnimi grobovi, čemur sledi 44 do danes raziskanih gomil s skeletnimi grobovi iz starejše

---

⁴ Izkopavanja gomil pod pokroviteljstvom »Prahistorične komisije avstrijske akademije znanosti in umetnosti na Dunaju« so se lotili v poznem poletju, in so trajala od 21. avgusta do 12. septembra. Prav zaradi prisotnosti avstrijskih strokovnjakov, so bila izkopavanja tehnično na višjem nivoju, kot tista, ki jih je Pečnik pred tem vodil sam. Dnevnik izkopavanj ni ohranjen. Ohranjena pa so pisma, kjer Hoernes, Brattina in nenazadnje tudi Pečnik, pojasnjujejo situacijo in poročajo na Dunaj, predstojniku Prahistoričnega oddelka Naravoslovnega muzeja, Josefu Szombathyju. Tako so omenjena pisma in zelo natančna inventarna knjiga na Dunaju temelj razumevanja izkopavanja prvih gomil na Kapiteljski njivi.

⁵ Knez 1986.

⁶ Šribar 1958-59, 108 ss

⁷ Knez 1985, 197 ss

⁸ Knez 1986, 245 ss

železne ali halštatske dobe (8. – 4. st.pr.n.št.), ter mlajše železnodobno ali latensko grobišče z 691 do danes raziskanimi žganimi grobovi (3. – 1. st.pr.n.št.).

01-6.10 Manjkajoče informacije o spomeniku

Sistematičnih raziskovanj na gradišču **Marof** še ni bilo, le manjša sondiranja; leta 1972 je Tone Knez dokumentiral najdbe, ki so bile najdene ob kopanju temeljev za otroški vrtec na južnem pobočju Marofa⁹. Leta 1981 pa je opravil še sondažno raziskovanje na severnem robu gradišča in dokumentiral zemljen obrambni nasip in temelje prazgodovinske hiše¹⁰.

Verjetno neposredno povezane z življenjem na gradišču so bile tudi prazgodovinske talilne peči za železo in ostanki kovačnice, ki so dokumentirane ob gradnji črpalne postaje za vodo pri železniški postaji v Bršljinu. Najdbe in okoliščine je leta 1893 dokumentiral Alfonz Müllner, kustos Deželnega muzeja v Ljubljani¹¹.

Arheologi predvidevajo, da je bilo gradišče utrjeno z zemljenim nasutjem, ki je bil ponekod morda dopolnjen z leseno palisado, kar bi bilo možno po opravljeni raziskavi rekonstruirati.

01-7 Družbeni pomen spomenika

01-7.1 Obrazložitev kulturnega (zgodovinskega in estetskega) pomena

Dolenjska skupnost katere najznačilnejši in najbolj raziskan kompleks predlagamo za arheološki park je ravno v starejši železni dobi dosegla najvišji vzpon. Dokaz za to ni le razvita metalurška dejavnost, s katero je ta stara skupnost dosegla in preseгла okolico. Poleg poljedelstva in živinoreje značilno obeležuje ta čas še obstoj premožnega vodilnega sloja – pravih »metalurških kraljev«. Duhovno religiozni svet dolenjske skupnosti je bil enoten, kar se odraža v značilni družinsko – rodovni gomili in umetni obrti (situlska umetnost s svojo scensko pripovedjo pomeni vrh likovne ustvarjalnosti takratnega človeka).

V jugovzhodne Alpe, zlasti na območje Dolenjske, so prihajali kulturni vplivi z Apeninskega polotoka. Stiki z Veneti, Etruščani in Picenti so se okrepili zlasti okrog 7. stoletja pr. n. št., o čemer pričajo številni uvoženi predmeti, italaska moda, situlska umetnost in nova tehnologija izdelovanja keramike. Kljub družbenemu napredku pa je ostala narava vseh teh skupnosti še prazgodovinska. Dosegla so zavirljivo stopnjo razvoja, niso pa zmogla ustvariti urbane družbe, ki jo določajo pisava ter mesta kot politična, gospodarska in verska središča.

Razvoj te cvetoče jugovzhodno alpske halštatske kulture se je končal šele s prihodom Keltov okoli leta 300 pr. n. št., ko se je uveljavila vrsta novosti, ki jih beležimo tudi na obravnavanem območju bodočega parka. Spremenila sta se način pokopa in oborožitev, sodeč po rezultatih najnovejših raziskav iz nekaterih drugih dolenjski gradišč pa je bilo tudi življenje v utrjenih naseljih prekinjeno. Na vprašanje, kje so vzroki za tako korenito spremembo, ki pomeni skoraj popolno izgubo identitete halštatske skupnosti, še ni v celoti razrešeno. Vzrok je verjetno iskati v politični nadvladi Keltov in vzponu novih elit. Verjetno je na to izgubo identitete dodatno vplival tudi nov, spremenjen duhovno - religiozni svet.

⁹ Knez 1974, 106.

¹⁰ Knez 1982, 152.

¹¹ Knez 1990, 17.

Postavitev parka s prikazi na treh različnih lokacijah bi zato temeljil na treh najbolj prepoznavnih značilnostih takratnega sveta::

1. Prikaz vsakodnevnih aktivnosti železnodobnega človeka pod Mestnimi njivami (v bližini Kmetije Klemenčič) s prikazi **živinorejske in poljedelske aktivnosti** z (dvema ali vsaj eno) rekonstrukcijo prazgodovinske hiše in dvema ograjenima prostoroma (ogradama in menažo za živino) ter obdelovalnimi površinami za pridelavo starih sort žit in zeliščni vrt.

2. Prostor prikaza **stebra takratne gospodarske dejavnosti – metalurgije in steklarstva** bi bil hkrati prostor arheološkega eksperimenta in bi se odvijal na severnem območju Marofa z vzpostavitvijo replik peči za taljenje bronaste litine in steklene mase in postopkom vlijanja litine v kalupe in prostorom za železarsko in kovaško aktivnost in didaktičnemu arheološkem izkopavališču za obiskovalce.

3. Prostor prikaza takratnega **duhovno-religioznega sveta** in življenja železnodobnih elit, kot je razviden iz upodobitev na situlah, bi se odvijal z večernimi dramskimi predstavami ob pomoči profesionalnega interpretja v že obstoječem naravnem amfiteatru, prirejenem v gledališče na prostem, tik pod Kapiteljsko njivo, na kateri bi med desetimi rekonstruiranimi gomilami vsaj ena morala omogočati dostop v »podzemni svet« z rekonstruirano grobnico velikaša.

01-7.2 Obrazložitev razvojnega potenciala

Stalna ogroženost zaradi intenzivne obdelave tal, relativna arheološka »neizpovednost terena«, lahko dostopna - atraktivna lega znotraj mestnega jedra in predvsem močna podpora aktualnega lastnika zemljišč (g. Gregor Klemenčič) predstavljajo osrednje argumente za vzpostavitev in razvoj arheološkega parka.

Nastali park bi predstavljal eno od osrednjih promocijskih središč regije in »vabo za turiste«. Pri tovrstnih sklopih imamo opravka z nekakšnim hibridom med muzejem na prostem in zabaviščnim parkom. Osnovna značilnost, ki arheološke parke loči od ostalih zabaviščnih parkov je njihova izobraževalna funkcija, ki temelji na znanstvenih raziskavah.¹² Čeprav je njihova funkcija več kot le zabava, saj nam park poleg različnih novih praktičnih znanj lahko ponudi tudi odgovore na serijo aktualnih vprašanj globaliziranega sveta (kulturna pripadnost, nacionalna identiteta, pojasnjevanje določenih kulturnih razlik), je za bodočega upravitelja zelo pomembno, da v sklopu takšnega kompleksa predvidi dopolnilno tržno dejavnost, kot so gostišča, okrepčevalnice, trgovine ipd. Primerljivi podatkih iz tujine namreč kažejo, da prihodki iz t.i. dopolnilne dejavnosti (trgovina, gostišče, oddaja prostorov) v tovrstih »javnih zavodih« vsaj za dvakrat (od 60 do 80%) presegajo njihovo osnovno dejavnost (vstopnina in različne delavnice, ki zadevajo prikaz in doživetja preteklosti).

Ker bi predstavljal tovrsten produkt v slovenskem prostoru popolno noviteto predlagamo, da se razvoj različnih dejavnosti v parku zastavi večfazno (razvoj bi smiselno strnili v obdobje sedmih let). Za večfaznost poleg omejenih sredstev in prej omenjenega dejstva, da gre za noviteto pri kateri povpraševanje ni znano (predlagamo tržno raziskavo). Temu v prid govorijo tudi razna priporočila, da je potrebno park nenehno oživljati.

Pri postavitvi parka je zato potrebno ločiti 3 faze:

- a) **faza zasnove** (poleg jasnih lastniških in upravljalških razmerij, je osnovni del te zasnove predvsem izdelava predmetnega konservatorskega načrta in načrta upravljanja);
- b) **faza postavitve**;
- c) **faza delovanja**.

---

¹² Tovrsten pristop v Sloveniji ni neznan. Čeprav relativno nov, pa navkljub nekaterim odličnim predlogom v praksi ni bil nikdar realiziran (gl. npr. BREZNIK, A. 2009, Med Ajdi velikani in srednjeveškimi pastirji. Arheološki park Krvavec. Predlog kulturno – turističnega produkta na Krvavcu. Končno Poročilo, mdr. hrani arhiv ZVKDS OE NM).

Faza postavitve in faza delovanja se zaradi že naštetih omejitev lahko medsebojno dopolnjujeta. Tu gre zlasti za širitve obsega parka v smislu izgradnje novih objektov in novih spremljajočih programov (npr. nove ustvarjalne in praktične delavnice za obiskovalce). Neposredno po fizični vzpostavitvi parka (faza – b), ki je v primeru politične volje lahko realizirana celo v roku enega leta, lahko park prične z delovanjem (faza – c).

Po analogijah je časovnico razvoja parka možno razvrstiti v tri faze. Te gredo izključno na račun specifičnih novih vsebin, kot tudi pridobljenih novih kapacitet. Faze zajemajo:

1. **Kratkoročni razvoj**, ki pokrije obdobje **2-3 let** po vzpostavitvi parka. V primeru, da interpretacijski center, ki celo za 100% podraži osnovno investicijo (gl. pogl. 01-6.5), še ni zajet oz. realiziran v predhodni fazi vzpostavitve, ga je v času dveh let zelo priporočljivo vzpostaviti. V teh dveh letih se dodatno dopolni osnovna obstoječa ponudba programskih vsebin, ki so podrobno predstavljene v poglavju (pogl. 01-7.2 – 01-7.4).
2. **Srednjeročni razvoj** z obdobjem od 3 do 7 let po postavitvi parka. Iz prvotne minimalne površine 1,5 ha bi se v tem času park lahko razširil na 4 hektarje ali več površine z izgradnjo novih in muzejskih postavitve s spremljajočimi programi. To prinese tudi nove zaposlitve.
3. **Dolgoročni razvoj; regionalne povezave** z obdobjem 7 in več let po vzpostavitvi parka se ta center lahko vzpostavi kot promocijsko središče širše regije, ki v nekaterih primerih prevzame povezovalno in upravljalno vlogo za druge turistične znamenitosti v okolici. Možne so tudi medregionalne in mednarodne povezave v obliki festivalov ipd.

01-7.3 Obrazložitev vzgojnega potenciala

Z arheološkimi izkopavanji in najdbami so strokovnjaki našli dovolj pomembnih zgodovinskih dokazov, s katerimi se lahko vsaj delno rekonstruira življenje prebivalcev Novega mesta v prvem tisočletju pred našim štetjem. Zaradi precejšnje degradacije okolja (uničene gomile) sicer nekdanja zasnova prostora ni vidna, bi pa lahko z malimi posegi obiskovalcem približali ta del zgodovine. Z delno rekonstrukcijo obzidja in gomil, s postavitvijo repliciranih hiš, z zasaditvijo takratnih poljščin, z manjšim živalskim vrtom in občasnimi prireditvami »in situ« bi lahko poglobili razumevanje obiskovalcev in hkrati dopolnili dogajanje v okviru mesta.

V večjih mestih so pedagoškim dejavnostim namenjeni botanični in živalski vrtovi, muzeji in galerije. V Novem mestu je tu odlična priložnost, da se vse zgodi na enem mestu in dejansko temelji na materialnih dokazih. S tem bi mesto pridobilo lepo priložnost za razvoj turizma in zavedanja svoje preteklosti.

01-7.4 Obrazložitev simbolnega in identifikacijskega potenciala

Ko govorimo o teh dveh pomenih ne moremo mimo našega »**Mesta situl**«. Skrivnostni pomen te oznake, ki jo srečamo celo na avtocestnih vpadnicah v Novo mesto se ne razjasni niti v trenutku, ko se tujec pripelje v mestno središče. Skrivnost znamenite »vedrice za vino« se praktično ne razjasni vse do vstopa v muzej. Dejstvo, da uvršča stroka bronaste, figuralno okrašene situle med najpomembnejšo umetnostno zgodovinsko dediščino prazgodovinske Evrope, in da je Kapiteljska njiva tudi največje grobišče iz časa keltske dominacije v Sloveniji in eno največjih grobišč mlajše železne dobe v Srednji Evropi, je malo znano. Tudi večini domačinov je izjemni pomen prazgodovinskega Novega mesta malo znan.

Kako mestu in meščanom približati sicer znano, a žal nerazumljeno vsebino na katero so lahko upravičeno ponosni. Odgovor je znan in se ponuja v t.i. »kulturnem turizmu«, katerega del so v evropskem merilu tudi arheološki parki. Samo v centralni in severni Evropi jih deluje okoli 200. Glavna značilnost, ki te arheološke parke loči od drugih (zabaviščnih) parkov je seveda njihova izobraževalno-zabaviščna funkcija, ki s svojimi različnimi prikazi in programi temelji na znanstvenih raziskavah in novih odkritjih. Če so parki aktivni, vzbudijo zaradi navezav na domače okolje sčasoma zelo pozitiven

odziv. Pri domači javnosti se navadno oblikuje neka nova identifikacijska razsežnost, ki ljudi obogati s poznavanjem kulturne pripadnosti, oblikovanjem neka skupne pokrajinske ali celo nacionalne identitete, pojasnjevanjem kulturnih razlik ipd.

01-7.5 Obrazložitev drugih pomenov

Bistven pomen, ki je na nek način tudi družben, je v tem, da ponuja ta »prazen« prostor sredi mesta izjemne možnosti za razvoj kulturnega turizma, ki mu Svetovna turistična organizacija (*World Tourism Organisation*) v razvitem delu sveta napoveduje najbolj uspešno trženjsko prihodnost. Poglavitne teme kulturnega turizma so religija, izobraževanje, zgodovina, arheologija, arhitektura, umetnost ter naravne znamenitosti, skupaj z elementi sedanosti v obliki osebnega stika z matičnim prebivalstvom. To je na nek način povezano s porastom splošne izobrazbe prebivalstva, povečevanja števila tistega profila prebivalstva, ki si želijo novih doživetij in je pripravljeno na vseživljensko učenje.

Rekonstrukcije okolja in objektov predstavljajo pravzaprav kuliso in ogrodje, na katero se vežejo serije spremljevalnih programov, ki potekajo občasno ali redno in zaradi katerih je bil park nenezadane tudi ustanovljen. Dopolnilna dejavnost s pripadajočim gostiščem, trgovino ipd. znotraj spomenika »*Novo mesto - Arheološko najdišče Marof (EŠD 8710)*« se zdi morda sporna, vendar je za upravljanje parka nujna in je vredno o njej trezno in preudarno razmisliti, saj ta pravzaprav ustvarja velik del dohodka od dejavnosti.

Glede na sorodne primere delujejo arheološki parki tudi kot osrednji regionalni promocijski centri in splošni regeneratori turizma. Čeprav gre v slovenskem prostoru za povsem nov produkt, tovrstni parki drugod uspešno delujejo že več kot sto let. V smislu pravnega statusa poznajo po svetu različne organizacijske oblike. Lahko so bodisi osebe zasebnega ali javnega prava, profitne in neprofitne organizacije pri čemer slednje prevladujejo. V Sloveniji bi tovrsten primerljiv produkt lahko bil organiziran v obliki javnih zavodov, društev, zasebnih zavodov, družb z omejeno odgovornostjo in delniških družb.

01-8 Ranljivost in ogroženost spomenika

01-8.1 Splošna ocena ranljivosti spomenika

Pri ugotavljanju ranljivosti določenega prostora gre predvsem za oceno neustreznosti tega prostora za določeno dejavnost oz. rabo. Praviloma so višje vrednoteni deli prostora bolj ranljivi za različne dejavnosti oz. rabe kot tisti, ki so vrednoteni nižje. Ocena ranljivosti torej izhaja iz vrednotenja prostora ter iz ocene vplivov obstoječih in potencialnih rab oziroma dejavnosti na ta prostor.

Novo mesto - Arheološko najdišče Marof, EŠD 8710

Stopnja ranljivosti arheološkega območja izhaja iz vrednotenja družbenega pomena spomenika. Vendar pa je za arheološko območje Marofa poleg arheoloških vsebin pomembna tudi njegova prostorska umeščenost in pojavnost ter njegov simbolni pomen. Območje spomenika je torej ranljivo za vse posege in dejavnosti, ki ogrožajo arheološke vsebine ter njegovo prostorsko pojavnost in simbolno vrednost.

Kot največjo ranljivost prostora oz. potencialno najbolj neustrezno rabo lahko ocenimo poselitev. Težnje po poselitvi Marofa so se pojavile kmalu po 2. svetovni vojni, ko se je Novo mesto močno razširilo in se je pozidava začela širiti okoli Marofa na Mestnih njivah in v Bršljinu. Zaradi atraktivne razgledne lege so težnje po pozidavi južnega arheološkega območja Marofa vseskozi latentno prisotne, čeprav je širše območje Marofa v vseh strokovnih gradivih in veljavnih planskih aktih mestne občine opredeljeno kot nezazidljivo oz. je v OPN predvideno za arheološki park.

Kot obstoječo neustrezno rabo lahko ocenimo intenzivno kmetijstvo, predvsem poljedelstvo, ki z oranjem posega v arheološke plasti in jih uničuje. Poljedelstvo z gnojenjem in pesticidi prispeva tudi h kemičnemu propadanju arheoloških ostalin.

Območje je ranljivo tudi za vse infrastrukturne in telekomunikacijske objekte, ki spreminjajo njegovo podobo v prostoru (vodohrani, bazne postaje, antene, daljnovodi itd.).

Glede na navedeno, je splošna ocena ranljivosti spomenika visoka.

Novo mesto - Kettejev drevored, EŠD 7937

Drevored je ranljiv predvsem na posege in rabe, ki poslabšujejo rastiščne razmere dreves ter kakorkoli drugače ogrožajo vitalnost dreves ter pojavnost drevoreda v prostoru. Ena takšnih rab je promet, ki lahko povzroči fizične poškodbe na drevesih, zbitost ter onesnaženje tal. Drevored je ranljiv za posege v tla, ki jih predstavljajo razni infrastrukturni in telekomunikacijski vodi.

Kot vsak spomenik je drevored ranljiv za različne zlorabe – vandalizem, nestrokovne posege itd.

Glede na zgoraj navedeno ter stanje v drevoredu, je splošna ocena ranljivosti spomenika visoka.

01-8.2 Ocena ogroženosti spomenika

Novo mesto - Arheološko najdišče Marof, EŠD 8710

Spomenik ogroža predvsem kmetijska raba. Tu gre tako za fizično uničevanje arheoloških plasti z oranjem kot za propadanje arheoloških ostalin zaradi kemičnih procesov v tleh, ki so posledica gnojenja in uporabe drugih kemičnih sredstev v poljedelstvu. Slednje dokazujejo najdbe, saj so tiste, ki so izkopane dandanes v bistveno slabšem stanju kot tiste, ki so bile izkopane pred desetimi, dvajsetimi in več leti.

Poselitev trenutno ne ogroža spomenika. Infrastrukturni in telekomunikacijski objekti se ne širijo, že obstoječi pa predstavljajo določeno degradacijo prostora.

Glede na akutno propadanje arheoloških ostalin je splošna ocena ogroženosti spomenika visoka.

Novo mesto - Kettejev drevored, EŠD 7937

Spomenik ogroža predvsem promet in vandalizem ter razni infrastrukturni in telekomunikacijski vodi. Veliko škodo so povzročili neprimerni posegi na drevesih v preteklosti, ki jih ni več mogoče sanirati. V bodoče bi bilo smiselno razmišljati o odkupu hiše Kettejev drevored 6, saj stoji sredi drevoreda in po njem generira promet, ki bi ga sicer lahko ukinili.

Glede na stanje v drevoredu, je splošna ocena ogroženosti spomenika visoka.

IZVEDBENI DEL

01-9 Usmeritve za ohranjanje in varovanje spomenika

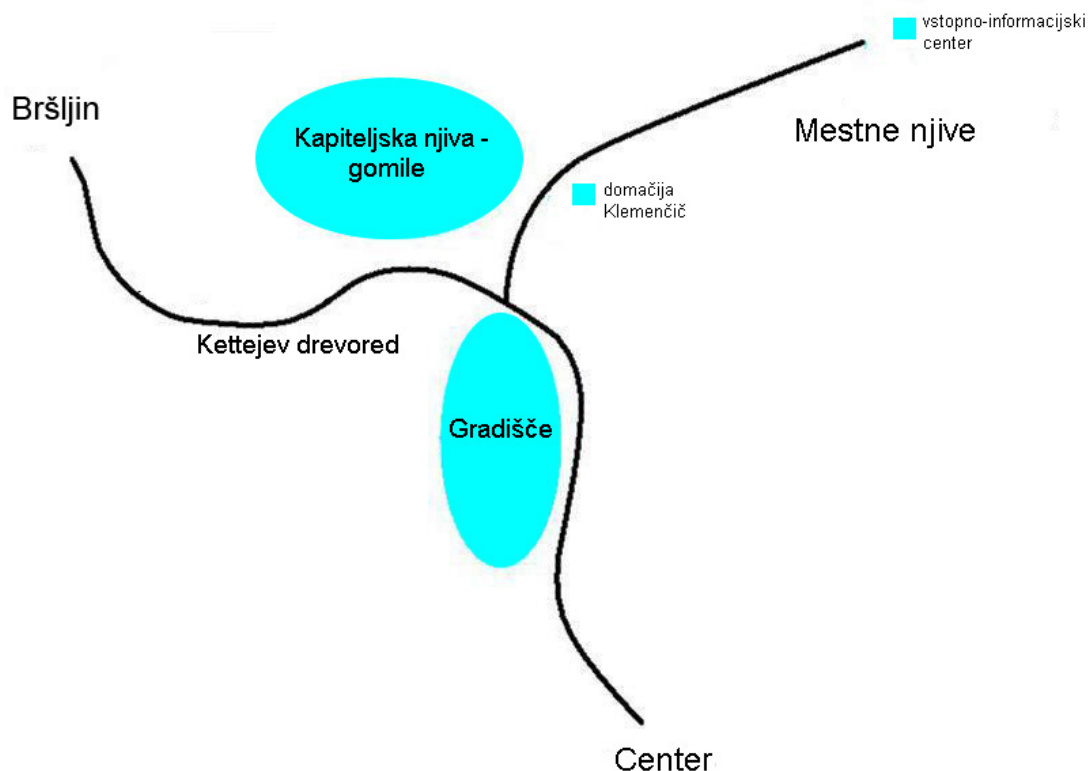
01-9.1 Splošne usmeritve

V prvem delu poglavja 01-9 je opisana krajinska ureditev prostora, ki je ilustrirana s fotomontažami in predlogi sanacij trenutnih motečih elementov, sledi vsebinski del arheološkega parka s pripadajočimi programi.

01-9.2 Usmeritve za ohranitev varovanih vrednot – prostorske usmeritve

Sistem poti znotraj arheološkega parka temelji na mreži obstoječih poti, na katere se navezujejo nove pešpoti, ki so namenjene prezentaciji arheoloških in drugih vsebin arheološkega parka.

Hrbtenico sistema poti na Marofu predstavlja Kettejev drevored s prečno povezavo proti Klemenčičevi domačiji in naprej proti načrtovani lokaciji vstopno-informacijskega centa ob cesti iz Mestnih njiv (primarne poti). To so obstoječe poti, ki so lahko prevozne tudi za motorni promet (vendar le izjemoma po posebnem prometnem režimu).

Na primarne poti se navezujejo nove obhodne oz. **prezentacijske poti** ter pot, speljana po trasi zapuščene historične poti med ulico Žlebej v Bršljinu in območjem Klemenčičeve domačije severovzhodno od grobišč na Kapiteljski njivi. Glavni prezentacijski poti sta speljani okoli grobišč na Kapiteljski njivi ter okoli gradišča (naselbine) na Marofu. Tretja prezentacijska pot se povzpne na razgledni kopasti vrh Mestnih njiv (žarno plano grobišče ter bunker iz 2. svetovne vojne). Izhodišča vseh teh poti od Klemenčičeve domačije, kot središča območja, niso oddaljena več kot 200 metrov.

V območju sta predvidena dva centra dejavnosti. Eden ob vstopu s strani Mestnih njiv (vstopno informacijski center) in drugi v središču v sklopu Klemenčičeve domačije (gostinska, prezentacijska in upravna dejavnost). Ob poti med njima so v kasnejših fazah možne dodatne točke prezentacije, ki se navezujejo na življenje v času železne dobe.

01-9.2.1 Dostopi

Dostopi v park so ob iztekih glavnih poti (Seidlova, Bršljin, Mestne njive). Najpomembnejša dostopa sta s strani Mestnih njiv ter po Kettejevem drevoredu iz Seidlove ceste.

Mestne njive

Za obiskovalce, ki pridejo z avtomobili in avtobusi, je v OPN predviden novi **vstopno-informacijski center** ob vzhodnem robu arheološkega območja parka ob cesti iz Mestnih njiv z načrtovano povezavo novo povezavo na Andrijaničevo cesto (obvozno cesto med Ločno in Bršljinom, ki se posredno navezuje na oba avtocestna priključka). Od te točke bi bil po obstoječi trasi poti možen tudi dostop za motorni promet do Klemenčičeve domačije (Kettejev drevored 12) in hiše Kettejev drevored 6 (izjemoma, po posebnem režimu). Za obiskovalce se zagotovi potrebne parkirne prostore izven arheološkega najdišča. Manjšo količino parkirnih površin se lahko zagotovi neposredno ob vstopno-informacijskem centru, dopolnilna parkirna mesta pa v sklopu OPPN Kosova dolina. Vstopno-informacijski center in povezava na Andrijaničevo cesto bosta obravnavana v sklopu posebnega projekta na osnovi posebnih prometnih študij, ki jih pridobi mesta občina. Ob poti do Klemenčičeve domačije so načrtovane lokacije možnih prezentacij in interpretacij, ki ponazarjale bivanje, obdelovanje zemlje ter druga opravila, ki se navezujejo na čas starejše železne dobe (Halštatska doba).

Kettejev drevored

Za meščane bo glavna vstopna točka na Marof še vedno po Kettejevem drevoredu iz Seidlove ceste. Sam drevored je zavarovan kot spomenik oblikovane narave, pomemben pa je tudi kot trasa historične mestne vpadnice. V delu drevoreda je zato predvidena **prezentacija** robov in širine nekdanjega cestišča. Stara drevesa se ohranjajo dokler še dajejo vtis strnjenegega drevoreda. V starem delu drevoreda se ohranja peščena oz makadamska pot, motorni promet pa se strogo omeji (tudi fizično - zgolj za oskrbo in intervencije). V prihodnosti je možno celotno potezo starega drevoreda nadomestiti z novimi drevesi po vzoru ureditev obeh iztekov drevoreda proti mestnemu jedru in proti Bršljinu. Obstoječe klopi v drevoredu so ustrezne, vendar so slabo vzdrževane. Možnost osvetlitve se obravnava naknadno na osnovi posebnega projekta, če se za to pokaže potreba. Iz strokovnega vidika je osvetlitev lahko moteč element, saj gre za neizvorno vsebino.

Levo ostanki robnikov nekdanje mestne vpadnice ter desno predvidena delna prezentacija robov in širine nekdanjega cestišča (fotomontaža).

01-9.2.2 Obhodne poti

Obhodne poti so namenjene prezentaciji lokacije, obsega ter vsebine najpomembnejših delov arheološkega območja - predvsem območja naselbine (akropola) in grobišč (nekropola). Nove poti ne smejo predstavljati prostorskega poudarka in morajo biti v prostor so umeščene tako, da se naslanjajo na naravne meje (npr. gozdni rob, relief) in antropogene prvine prostora (trase opuščenih ali slabo oskrbovanih poti, robovi nasipov itd.). Izvedba je predvidoma peščena (širine okoli 1,2 metra) brez robnikov. Ob poteh je možna postavitve klopi in pojasnjevalnih tabel. Njihova oblika in natančna lokacija se določi v fazi izvedbenega projekta.

Pot po Kapiteljski njivi

Do sedaj najbolj raziskano in strokovno obdelano je območje grobišč na Kapiteljski njivi, ki je najbolj znano po gomilnih grobiščih iz starejše železne dobe – t.i. halštatske dobe. Obhodna pot bi zajela večino do sedaj raziskanega terena, vendar ne celotnega območja grobišč (ki tudi še ni natančno definirano), ampak bi bila speljana tako, da bi omogočala čim boljši pregled nad območjem ter da bi bil njen potek čim bolj prilagojen današnjim prostorskim razmeram. Znotraj krožne poti se na avtentičnih lokacijah rekonstruira zunanja podoba gomil kot razgibana tratna površina, ki se redno kosi. Na zunanji stani poti – proti robovom območja, se ohranjajo travniki kot kmetijske površine (košnja 3x letno). Pot se približa spomeniku ubitim partizanom, ki se ga pusti v izvornem ambientu brez dodatnih ureditev. Pot se navezuje na staro komunikacijo ki povezuje ulico Žlebej na Bršljinski strani z območjem Klemenčičeve domačije.

Najbolj raziskana Kapiteljska njiva ponuja največ možnosti za rekonstrukcije gomilnih grobišč (levo stanje danes, desno predvideno stanje).

Pot po gradišču

Krožna pot po gradišču se navezuje na Kettejev drevored pri kolovozu, ki vodi proti Zwitrovi ulici. Na tem mestu je bil najverjetneje tudi vhod v prazgodovinsko naselje. Pot v največji možni meri spremlja potek obzidja (obod) zgornjega dela nekdanje naselbine - akropole, ki je bila obdana z kamnitim obzidjem. Na vzhodni stani je potek obzidja jasno razpoznaven in se naslanja tudi na obstoječi gozdni rob. Na zahodni stani pa potek obzidja ni natančno razpoznaven, zato se pot izpelje tako, da se čim bolj prilagaja današnjim prostorskim razmeram. Na južnem robu sega pot do reliefne zožitve, ki ločuje zgornji del naselbine od spodnjega. Na tem mestu se pot navezuje na obstoječo pot, ki vodi k Polenškovi hiši ob vznožju Kettejevega drevoreda. Izpeljava obhodne poti tudi po spodnjem delu naselbine zaradi lokacije vrtca ni možna.

Gradišče je za razliko od Kapiteljske njive zelo slabo raziskano, v prihodnosti pa so načrtovane arheološke raziskave z možnimi prezentacijami. Odprta travnata površina (ki danes služi za organizacijo prvomajskih kresovanj na Marofu), je primerna tudi za prireditve na prostem v povezavi z vsebino arheološkega parka.

Sredi območja gradišča je trenutno lociran vodohran, katerega odstranitev ali prestavitev trenutno ni možna. Preučiti je treba možnosti za zmanjšanje njegove vidne izpostavljenosti.

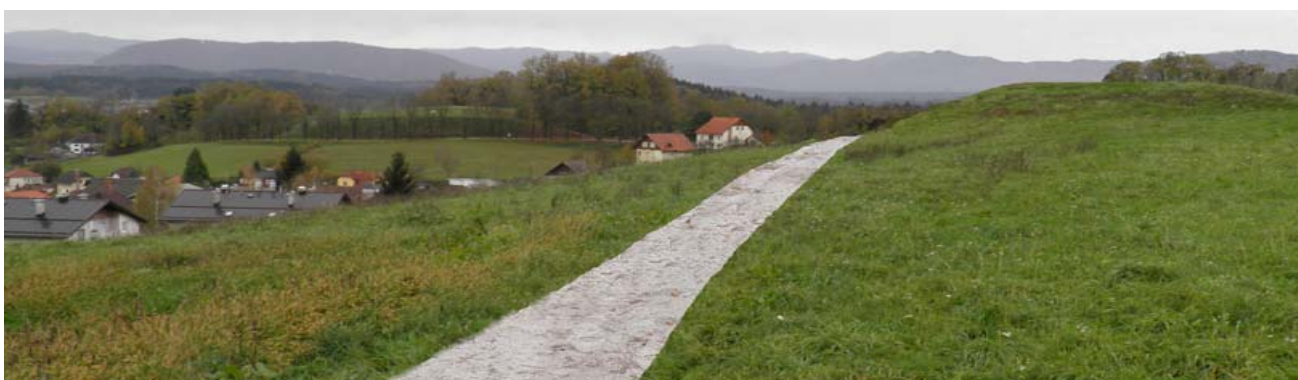

Sprehajalne poti morajo biti trasirane po gozdnem robu. Od tu je omogočeno največje vidno polje najdišča

Pot na Mestne njive

Kopasti vrh Mestnih njiv predstavlja najvišjo in najbolj razgledno točko znotraj območja arheološkega parka in hkrati tudi najvišjo točko Novega mesta (234 m nmv.). Tudi na tem območju so grobišča (predvsem pozna bronasta doba) vendar posebna prostorska prezentacija v obliki rekonstruiranih gomil (kot na Kapiteljski njivi), razen pojasnjevalnih tabel, ni predvidena. Možna je prezentacija bunkerja iz 2. svetovne vojne na samem vrhu. Pot je atraktivna že zaradi svoje izredne razgledne lege. Od vrha proti lokaciji predvidenega vstopno informacijskega centra se pot spelje po grebenu ob robu kulturne terase, ki ločuje travnik od njive.

Stara opuščena pot preko Marofa

Po južnem in zahodnem pobočju vzpetine, na kateri je Kapiteljska njiva, poteka Kettejev drevored. Na nasprotni strani – t.j. po vzhodnem in severnem pobočju Kapiteljske njive pa poteka stara opuščena pot, ki Marof povezuje z grapo, ki omejuje območje arheološkega parka s severa in se navezuje na območje Bršljina (ulica Žlebej). V grapi je danes strelišče. Zaradi svoje skrite lege to območje omogoča, da se tam razvijajo športno-rekreacijski programi tudi z večjimi stavbami. Zaradi neposredne bližine se ta program lahko navezuje na območje Marofa v smislu rekreacije na prostem v povezavi s kulturnimi vsebinami parka.

Trasa poti je v prostoru še vedno dobro razpoznavna. Na nekaterih delih je preveč poglobljena, deloma pa je tudi prerasla z grmovjem. Na to pot se navezuje dostop od Klemenčičeve domačije do obhodne poti okoli Kapiteljske njive.

Izpeljava trase stare poti na pot, ki povezuje Kettejev drevored s Klemenčičevo domačijo (stanje in fotomontaža).

Od stare poti se odcepi dostop do obhodne poti po Kapiteljski njivi na levi strani. (stanje in fotomontaža)

Trasa stare poti proti Žlebeju ob gozdnem robu (stanje in fotomontaža)

01-9.3 Usmeritve za razvoj, spremembe in predelave – vsebinske usmeritve

Vzgojni pomen parka bi se manifestiral v prikazih in programih, s katerimi je obiskovalec seznanjen že v vhodni avli z recepcijo, ki jo predvidevamo kot nevpadljiv, transparenten, novonastali objekt na območju zunaj varovanega arheološkega območja – na vzhodni strani Situlske ceste na Mestnih njivah.

1. Vhodna avla mora poleg recepcije obvezno obsegati še garderobo, sanitarije, prostor za počitek in muzejsko trgovino. Čeprav je vhodna avla lahko samostojna enota jo je smotrno načrtovati skupaj z interpretacijskim centrom. Interpretacijski center (ang. *visitor centre*), ki kot rečeno lahko podraži osnovno investicijo za več kot 100%, postaja danes skoraj nujni sestavni del tovrstnih turističnih znamenitosti. Tu se preteklost predstavlja v zaprtem prostoru s pomočjo razstavnih vitrin in panojev ter multimedijskih in interaktivnih (aktivna vključitev obiskovalcev z vzpodbujanjem kreativne in raziskovalne žilice) prikazov. Do tu mora biti omogočen dostop z avtom in parkirne površine za invalidne osebe, otroke in upokojece.

Interpretacijski center (v nadaljevanju IC) je neke vrste muzej, ki ni klasičen temveč bolj center za obiskovalce. Glavna naloga je vzpostavitev interakcije med dediščino in obiskovalcem. Za boljše razumevanje se uporabi različne prezentacijske strategije, kot npr. scenska razstava s tehnično in avdio-vizualno podporo, pogosti so npr. vitrine s predmeti, ki se jih lahko obiskovalci dotaknejo, multimedijske prezentacije (gumbi, ročke, svetleče luči zahtevajo aktivno vključitev obiskovalca), zagrajen prostor s filmi, preoblačilnica za kostumiranje, didaktični kotichek za družine ipd. Kot smo ugotovili v poglavju 01-7.2 v obrazložitvi razvojnega potenciala je IC lahko zgrajen v prvi ali celo drugi gradbeni fazi, saj bistveno podraži celoten projekt. Kljub temu se kaže kot nujen, saj dolgoročno z ostalimi storitvami, kot so turistični biroji, restavracije, muzejsko trgovino, nadgrajuje možnosti obstoja in razvoja celotnega parka.

2.a Naselbinski prikaz dveh prazgodovinskih hiš in ograjenih prostorov (ograjenih območij za živino). Za postavitev obeh objektov bi služile analogije iz širšega dolenjskega prostora, saj znotraj prazgodovinske naselbine Marof zaenkrat ne razpolagamo z zadovoljivimi podatki, ki bi omogočali zanesljivo »rekonstrukcijo« poznobronastodobne ali železnodobne hiše. Notranjost teh objektov lahko izkoristimo za razstavni prostor z replikami lončarskih izdelkov, za prostor eksperimentalne arheologije z ognjiščem za kuho, statvami ipd., ali kot didaktični prostor, kjer potekajo različne delavnice za obiskovalce. Predlagamo, da ti odstranljivi objekti zaradi logističnih zahtev kot so voda, elektrika ipd., stojijo v bližini že obstoječih objektov (npr. posestvo Klemenčič).

Program A – prikaz raznih programskih vsebin dobi dodatno vrednost z animatorjem v starodavnih oblačilih (po situlskih motivih odkritih na Kapiteljski njivi). Ta lahko demonstrira določeno obrtno veščino kot je tkanje na vertikalnih statvah*, lončarstvo**, toreutika in cizeliranje*** – t.j. obdelava bronaste pločevine s kladivcem in malimi dleti do končnih izdelkov, kot so pasne sponse, situle itd.; v starodavni železnodobni maniri. Ponujene je dodatna možnost, da se tudi obiskovalci sami preizkusijo v določenih znanjih.

Posebno pri lončarstvu (A**), ki se ga skozi učenje in praktično delo zlahka udeležijo tudi otroci priporočamo, da se program izvaja v za to prirejenem prostoru – poleti na prostem, ali v didaktični učilnici (v interpretacijskem centru). Obiskovalce bi na delavnici seznanili z razvojem raznih oblik lončenine, njihovo uporabo ter jih naučili različnih tehnik izdelave (prostorčno, na počasnem kolesu, na hitrem kolesu) in okraševanja. Tovrstni programi so zelo uspešni, kreativni, učenje poteka skozi igro in praktično delo, s tem se poveča tudi stopnja razumevanja. Direktne analogije za postavitev latenskodobne lončarske peči in forme tu žganih posod mdr. najdemo pri keramični delavnici odkriti na Kapitlju.

Program B - »dotakni se« (ang. *hands on activities*) omogoča možnost ogleda razstavljenih replik predmetov na razstavnem pultu (sekir, bojne opreme, pasov, okrasja in ostale osebne opreme odkrite na Kapiteljski

njivi). Program je v tujini kljub zanemarljivo nizkim stroškom zelo uspešen. Podobno velja za pomerjanje in preoblačenje otrok v kopije starodavnih oblačil, kot so razvidne iz situlskih upodobitev.

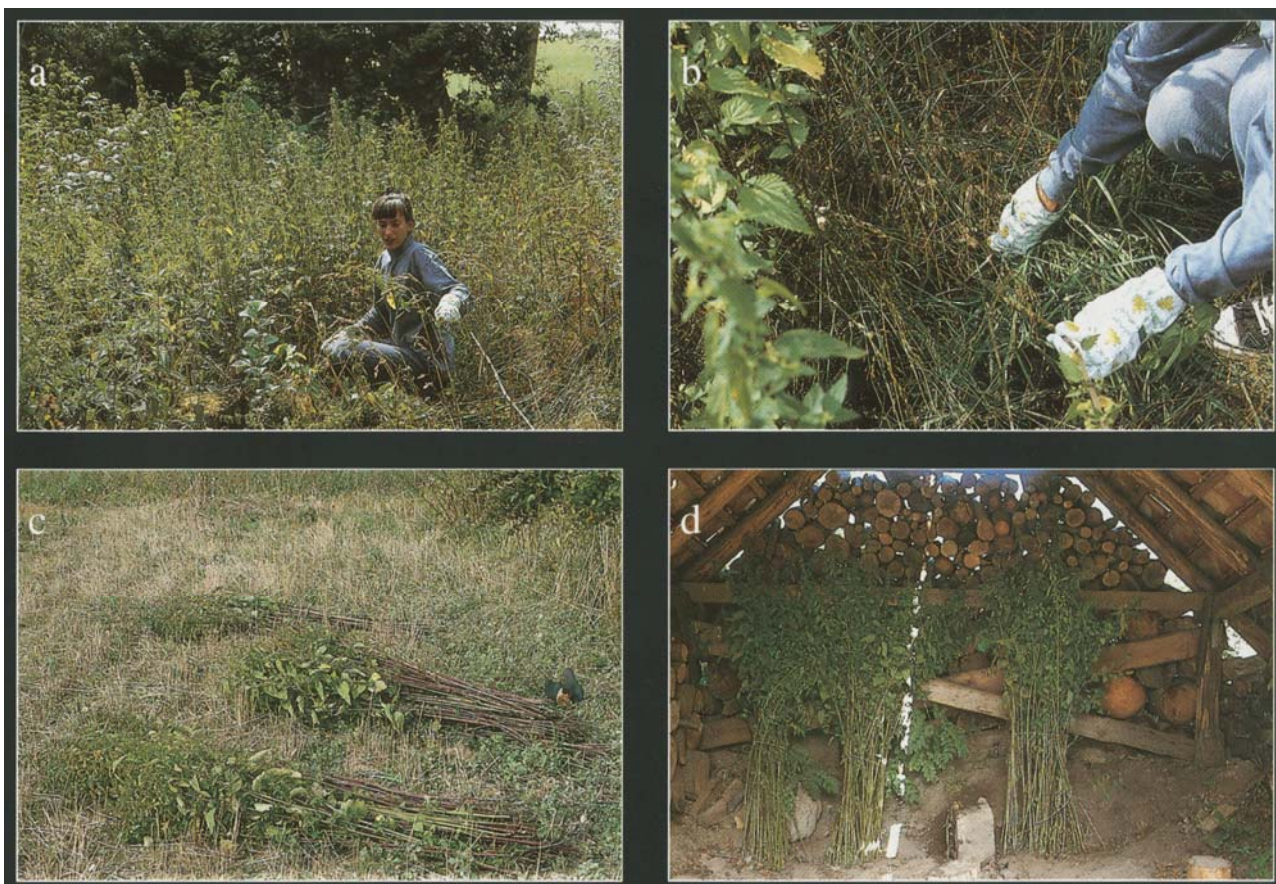
Program C – se manifestira z oddajo ali najemom ene od hiš z možnostjo prenočitve, kjer bi lahko obiskovalci živeli na način kot v prazgodovini brez uporabe sodobnih pripomočkov.

Program D - eksperimentalna prazgodovinska kuhinja, ki bi bila organizirana z občasno kuho na zunanjem ognjišču s prisotnim strokovnjakom (po nekaterih ugotovitvah je hrana bila v mnogočem podobna današnji centralno balkanski kuhinji brez kasnejših turških primesi; npr. bosanski lonec, ovčetina izpod peke). Obstaja angleška knjiga rekonstruiranih receptov prazgodovinske kuhinje rastlinskega izvora.

Program E – molža in striženje živali sta namenjena prikazu sožitja narave in človeka. Dogaja se na ograjenih območjih za živino – hiša A. V navezavi s Kmetijsko šolo Grm (Biotehniška gimnazija), bi občasno izvedli nazoren prikaz molže in striženja drobnice. To je lahko prikazano na živi živali. Nadgradnjo bi predstavljala šola striženja ovac in vseh postopkov v vezi s česanjem, mikanjem in prejo volne in izdelavo polsti iz volne.

Program F - učenja ježe brez sedla in vožnje replike dvokolesnega »latenskega bojnega voza« (v pomanjšanem merilu) se dogaja ob ograjenih prostorih – hiša A; znotraj konjske menaže z manjšimi »nenevarnimi« konjiči – shetlandskimi poniji in na relativno varnih višinah (do enega metra). Tudi tu bi lahko pokroviteljstvo nad živalmi in vožnjo prevzela Kmetijska šola Grm.

2.b Eksperimentalni prikaz dveh obdelanih poljskih površin: eno z žiti in stročnico (pira, proso, ječmen in bob) ter vrta z zdravilnimi zelišči – pokroviteljstvo lahko prevzame tovarna zdravil Krka Gre za metodo preučevanja preteklega vedenja in tehnologij na način sodobne rekonstrukcije. Ti eksperimentalni vrtovi so sestavni del arheoloških parkov, to daje parku do neke mere znanstveni značaj.

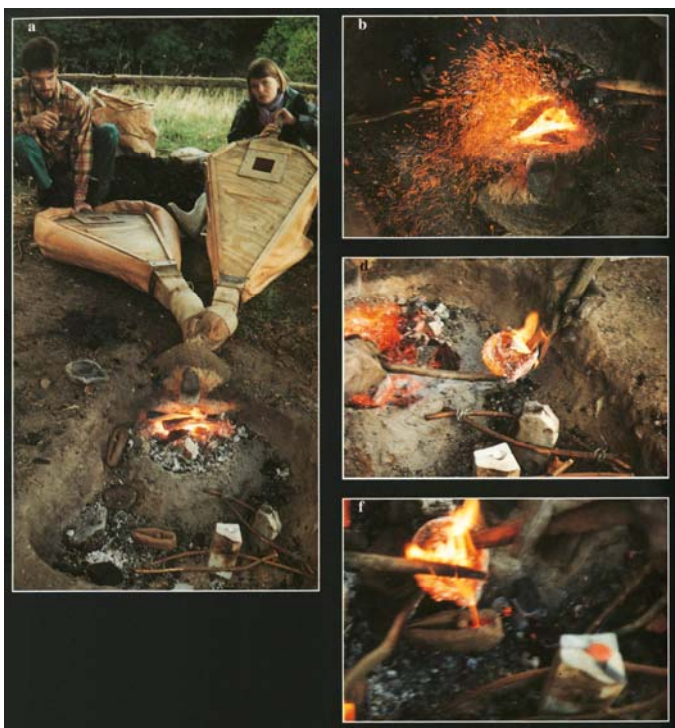

Program A - Obdelava male poljske površine z lesenim ralom (tega lahko vlečejo tudi ljudje) je posebna izkušnja, ki daje vpletenim tudi povsem rekreativno izkušnjo. Vsi ostali postopki kot so setev, žetev, mlačev, sejanje in mletje žita ter peka kruha so lahko predmet posebnih delavnic.

Program B – Mala šola zeliščarstva bi bazirala na zdravilnih rastlinah iz neposredne okolice, ki so jih verjetno poznali tudi v prazgodovini. V kontekstu prikaza se nam ponuja izvedba občasnega programa uporabe zelišč, način priprave, sušenja, shranjevanja in način priprave (čaji, mazila, tinkture).

3. Prostor arheološkega eksperimenta bi se predvidoma lahko odvijal na severnem platoju Marofa. Celotna naselbina je prostorsko nekoliko odmaknjena od ostalega dogajanja. Vse aktivnosti bi bile zato nemoteče in hkrati lahko dostopne. Prostor je v določenih delih arheološko že popolnoma degradiran, tudi v tem smislu je izbrano območje zelo primerno za eksperimentalno arheologijo. Glavni cilj eksperimentalne arheologije je poizkus, ki ima za rezultat podatke. S prikazi starodavnih postopkov taljenja rude ali steklarskih veščin se gledalcem ponudi dodatna zanimivost, enako zanimiva pa je tudi za strokovnjake.

Program A - Z vzpostavitvijo replik nizko vkopanih **peči za taljenje bronaste litine v livarskih lončkih** in postopkom vlivanja litine v kalupe se obiskovalcem predstavi nekoliko manj zahteven metalurški postopek, ki ga z nekoliko vaje lahko osvoji vsak eksperimentalni arheolog. Sledi končna izdelava in dodelava vlitih replik različnih bronastih predmetov (nakita ipd.), ki jih lahko udeleženci tečaja na koncu odnesejo s seboj.

Program B - **Peči za žganje železove rude** so bile v preteklosti odkrite tudi pod Kapiteljsko njivo. Veliko število tovrstnih peči je Dolenjski muzej odkril na Cvingerju pri Dolenjskih Toplicah. Pri pridobivanju železa se srečamo s tehnološko precej bolj zahtevnim postopkom, ki zahteva prisotnost posebnega strokovnjaka. Tovrstni kontakti v stroki obstajajo in jih je možno v celoti realizirati.¹³

Program C - **didaktično arheološko izkopavališče (slika desno)** za obiskovalce se uredi na zamejeni površini, po strokovni odločitvi odgovornih strokovnjakov. Izkopavanja bi moral voditi usposobljen arheolog-pedagog, ki bi bil stalno prisoten na terenu. Obiskovalci se za določen čas preizkusijo kot arheologi. Pri tem se naučijo prepoznavati plasti in strukture, načine dokumentiranja (merjenje, risanje ipd.)

Program D - Pravi izziv bi predstavljala vzpostavitev **steklarske dejavnosti**. Gre za strokovno zahtevno in popolnoma pionirsko eksperimentalno tehnologijo »primitivnega« steklarstva, ki so jo še v polpreteklem času obvladali in uporabljali pohorski glažutarji. Eden od glavnih problemov tega postopka je taljenje kremenčevega peska v talilnem loncu. Kljub dodatku pepelike (kalijev karbonat) je glavni

¹³ Pred leti je bil na Bledu organiziran poseben simpozij o prazgodovinski predelavi železove rude. Simpozija so se udeležili tudi ugledni švedski strokovnjaki, ki so mdr. obiskali nekaj dolenjskih najdišč in izrazili željo po sodelovanju.

problem še vedno zelo visoka temperatura taljenja kremenčevega peska. Ta se iz 1723°C s pravimi dodatki »zniža« na 1500°C -1300°C.

4. Prikaz duhovno-religioznega sveta ter življenja in smrti železnodobnih elit bi predstavljalo osrednji letni dogodek, nekakšno rdečo nit celotnega dogajanja na območju novega parka.

Program A – Tik pod Kapiteljsko njivo obstaja nekakšen usek v »obliki situle« (glej ČB fotografijo na strani 11). V tem »naravnem amfiteatru«, ki bi ga za namen **gledaliških predstav** nekoliko priredili - bi se na točno določen večer (poletni ekvinokcij, solistacij) v svetlobi bakel pod vodstvom profesionalnega interpretu podali v »duhovni svet« nekdanjih veljakov. Ob dramski interpretaciji bi oživel prizore s situl. Tu bi se odvijale neke vrste pogrebne »olimpijske igre«, kjer bi bilo v kostumih prikazano življenje slavnega pokojnika, ki ni bil le najboljši bojevnik s sekiro in najboljši lovec, ki je najlepšega jelena uplenil s sulico, temveč tudi največji pivec, igravec harfe, lokostrelec ipd. Predstava se npr. zaključi z napitnico pokojniku, postreženo z zajemalkami iz vinskih vedric (situl).

Program B – med desetimi **rekonstruiranimi gomilami** bi vsaj ena morala omogočati dostop v »podzemni svet« - rekonstruirano grobno kamro velikaša z jasnimi označbami in lutko z opremo »najlepšega bojevnškega groba«. Tovrstne rekonstrukcije si je najbližje mogoče ogledati v bližnji Avstriji (npr. Hallein), pa tudi drugje.

Gamla Uppsala na Švedskem

5. Gostišče in kulinarčna ponudba

Zgodbe in specifična tematika kar kličeta po ureditvi gostišča v »historičnem stilu«. Za ta namen se lahko uporabi že obstoječe objekte. Priporočljivo je, da se notranja ureditev in tudi osebje vživi v zgodbe iz vinskih vedric-situl in da se hrana (in pijača) ponudi z zgodbo, ki poveča doživetje prostora.

01-10 Viri in literatura

1. DULAR, J. 1999, Novo mesto – sedež železnodobnih veljakov.- Zakladi tisočletij, 120ss.
2. KNEZ, T. 1962-1964, Varstvo spomenikov 9, 173.
3. KNEZ, T. 1966, Žarno grobišče v Novem mestu. Arheološki vestnik 17, 51 ss.
4. KNEZ, T. 1974, Varstvo spomenikov 17-19/1, 106.
5. KNEZ, T. 1982, Varstvo spomenikov 24, 152.
6. KNEZ, T. 1984, Žarno grobišče v Novem mestu. Arheološki vestnik 35, 119 ss.
7. KNEZ, T. 1985, Varstvo spomenikov 27, 197 ss.
8. KNEZ, T. 1986a, Novo mesto I. Halštatski grobovi. – Carniola Archaeologica 1.
9. KNEZ, T. 1986b, Varstvo spomenikov 28, 245 ss.
10. KNEZ, T. 1987, Varstvo spomenikov 29, 245 ss.
11. KNEZ, T. 1988, Varstvo spomenikov 30, 220 ss.
12. KNEZ, T. 1989a, Arheološki pregled 1987, 76.
13. KNEZ, T. 1989b, Varstvo spomenikov 31, 215 ss.
14. KNEZ, T. 1990a, Varstvo spomenikov 32, 155 ss.
15. KNEZ, T. 1990b, Sto let arheoloških raziskovanj v Novem mestu.
16. KNEZ, T. 1991, Varstvo spomenikov 33, 207 ss.
17. KNEZ, T. 1993, Novo mesto III. Kapiteljska njiva. Knežja gomila I. – Carniola Archaeologica 3.
18. KRIŽ, B. 1991, Varstvo spomenikov 33, 200 ss.
19. KRIŽ, B. 1992, Varstvo spomenikov 34, 261 ss.
20. KRIŽ, B. 1995, Novo mesto pred Iliri. Katalog razstave.
21. KRIŽ, B. 1997, Kapiteljska njiva. Katalog razstave.
22. KRIŽ, B. 2000, Novo mesto V. Kapiteljska njiva. Gomila IV in V. – Carniola Archaeologica 5.
23. KRIŽ, B., P. TURK 2003, Steklo in jantar Novega mesta. Katalog razstave.
24. KRIŽ, B., P. STIPANČIČ, A. ŠKEDELJ PETRIČ 2009, Arheološka podoba Dolenjske. Katalog stalne arheološke razstave.
25. ŠRIBAR, V. 1958-59, Zavarovalna izkopavanja v Novem mestu in okolici. Arheološki vestnik 9-10, 108 ss.
26. COUNCIL OF EUROPE CULTURAL ROUTES, 1996, Follow the Vikings
27. KLAS-GORAN SELINGE, 1994, Cultural Heritage and Preservation
28. Katalog muzeja Varusschlacht im Osnabrucker land
29. PETER G. STONE, ROBERT MACKENZIE, 1990, The excluded past, archaeology in education
30. PETER G. STONE, BRIAN L. MOLYNEAUX, 1994, The presented past, heritage, museums and education
31. JAMES DYER, 1983, Shire archaeology – teaching archaeology in schools
32. MORTEN MELDGAARD, MARIANNE RASMUSSEN, 1996, Arkaeologiske eksperimenter i Lejre
33. JOHN H. JAMESON JR., 1996, Presenting Archaeology in the Public
34. ANDREJA BREZNIK, 2009, Predlog kulturno-turističnega produkta na Krvavcu – Med Ajdi velikani in srednjeveškimi pastirji.

KONSERVATORSKI NAČRT - Mapa 02

Naročnik:

Mestna občina Novo mesto
Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto

Ime enote:

Novo mesto - Arheološko najdišče Marof in Kettejev drevored

EŠD - evidenčna številka dediščine:

8710, 7937

Izdelovalec:

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

Restavratorski center, Poljanska 40, 1000 Ljubljana
Zanj: **Jernej Hudolin**, univ. dipl. inž. arhitekture

Območna enota Novo mesto, Skalického ulica 1, 8000 Novo mesto
Zanjo: **dr. Robert Peskar**, univ. dipl. umet. zgod.

Številka konservatorskega načrta in izvoda, kraj izdelave, datum

11/2013 KN, izvod /

Ljubljana – Novo mesto, november 2013

Konservatorski načrt Arheološko najdišče Marof in Kettejev drevored (EŠD 8710, 7937)

V konservatorskem načrtu, mapi 2, podrobneje prikazujemo sestavne dele arheološke parkovne ureditve na Marofu v Novem mestu. Ob njihovem opisu navajamo družbeni pomen, nakažemo ogroženost in predlagamo smernice za sanacijo in izboljšanje stanja.

Izbrana grafična dokumentacija

Za osnovo grafičnega prikaza smo izbrali katastrski načrt Novega mesta, na katerem smo označili sestavne dele in jih podrobneje opisali.

Uporabljena fotografska dokumentacija

Fotografska dokumentacija je iz različnih obdobj. Le-ta skuša ilustrirati stanje danes, vsebino nekaterih smo lahko podrobneje pojasnili z besedo, več jih je neopisanih, zdi se nam, da v kontekstu besedila vendarle nudijo dovolj informacij.

Barvna skala uporabljena za določanje stopnje družbenega pomena:

Legenda:

Izjemen pomen – Najvrednejše sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno maksimalno možno ohranjanje.

Velik pomen - Najvrednejše sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno maksimalno možno ohranjanje z manjšimi korekturami.

Srednji pomen - Sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno ohranjanje s korekturami in dopolnitvami.

Majhen pomen - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah opredeljene možne spremembe

Brez pomena - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah opredeljene predelave, odstranitve in podobno.

Moteče - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah zahtevane predelave, odstranitve in podobno.

02-2 Preglednica sestavin spomenika – parkovna ureditev z arheološko tematsko potjo

Kettejev drevored

FOTO: Mitja Simič, ZVKDS, OE NM, okt., nov. 2013

Opis:

Dvoredni drevored divjega kostanja (*Aesculus hippocastanum*) preko Marofa je bil zasajen v devetdesetih letih 19. stoletja, potem ko je v Novo mesto prišla železnica (1894) in ko so železniško postajo v Bršljinu z novo cesto povezali z mestom. S tem je okoli 1100 metrov dolg del stare mestne vpadnice, zgubil svojo primarno vlogo in je bil spremenjen v drevored - sprehajališče. V dvorednem delu drevoreda je bilo izvorno okoli 310 dreves, v obeh enorednih iztekkih pa še okoli 30 dreves. Sadilna razdalje je bila okoli 5,5 metra. V letih 1994 – 1996 je bil drevored temeljito prenovljen z novimi drevesi iste vrste, le v osrednjem delu drevoreda (okoli 400m) so ostala originalna (okoli 100 dreves).

Stopnja kulturnega pomena:

Predstavlja najpomembnejšo drevoredno potezo v Novem mestu in eno daljših pri nas. Z njega se odpirajo značilni pogledi na staro mestno jedro v okljuku Krke. S svojo lego zaznamuje podobo Marofa in hkrati podobo mesta v širšem prostoru.

Ogroženost:

Zaradi neprimerne obrezovanja in poškodb je v preteklosti v drevoredu propadlo več dreves. Nekatera nova drevesa so bila uničena ali iznakažena, kot posledica vandalizma, nekatera pa kot posledica bolezni. Na leto v drevoredu zaradi različnih vzrokov propadejo povprečno 3 drevesa.

Usmeritve:

V osrednjem delu drevoreda je treba promet ukiniti. Dokler stari del še izkazuje prepoznavno podobo drevoreda se ga ohranja. Potem se ga lahko nadomesti v celoti po zgledu že prenovljenih delov. Preprečevati je treba škodljive posege in vandalizem.

Kapiteljska njiva

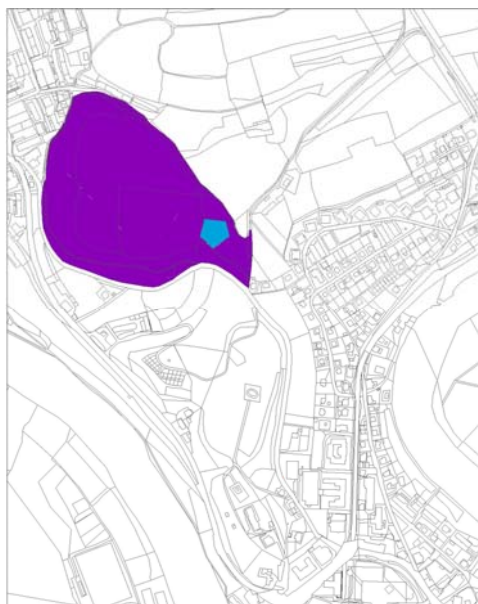

FOTO: Mitja Simič, ZVKDS, OE NM, oktober 2013

Opis:

Nahaja se osrednjem od treh kopastih vrhov v sklopu arheološkega območja Marofa. Najstarejši grobovi na Kapiteljski njivi v Novem mestu sodijo že v 10. stoletje pred našim štetjem (kultura žarnih grobišč). Največ najdenih grobov sodi v čas starejše železne dobe (Halštat). Doslej je bilo odkritih štiriinštirideset družinskih gomil z osemsto starejše-železnodobnih grobov. Predvsem slednje zaznamujejo izredno bogati grobni pridatki: lončene posode, noži in bodala, železni in bronasti deli pasu, različni obročki in pasne sponke, bronaste in železne igle, različne sponke – fibule, čelade, ščiti in oklepi, situle in drugi.

Stopnja kulturnega pomena:

Kapiteljska njiva je kot grobišče nepretrgoma v uporabi skoraj vso prvo tisočletje pred našim štetjem, v treh časovnih odbojih: pozne bronaste dobe in skozi vso starejšo in mlajšo železno dobo. Doslej je bilo izkopanih preko 1800 grobov, kat to najdišče uvršča med največja Evropska prazgodovinska grobišča. Situle (bronaste, figuralno okrašene vedrice) predstavljajo vrh v umetniškem upodabljanju celinske Evrope prvega tisočletja pred našim štetjem.

Ogroženost:

Najdišče ogroža kmetijska - predvsem poljedelska raba. Tu gre tako za fizično uničevanje arheoloških plasti z oranjem kot za propadanje arheoloških ostalin zaradi kemičnih procesov v tleh, ki so posledica gnojenja in uporabe drugih kemičnih sredstev v poljedelstvu. Slednje dokazujejo najdbe, saj so tiste, ki so izkopane dandanes, v bistveno slabšem stanju kot tiste, ki so bile izkopane desetimi, dvajsetimi leti in več.

Usmeritve:

- Odkup in sprememba namembnosti sedanjih njivskih površin..
- Prezentacija lokacij in pojavnosti gomil v osrednjem delu najdišča.
- Sanacija motečih posegov (antene, ograje objekti).

Marof – gradišče

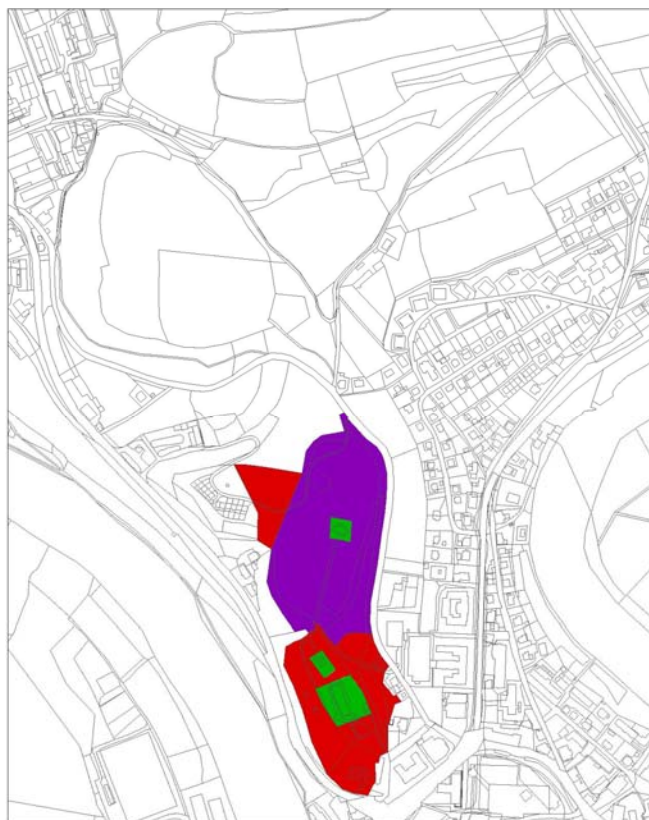

FOTO: Mitja Simič, ZVKDS, OE NM, oktober 2013

Opis:

Utrjeno prazgodovinsko gradišče – Marof, v neposredni bližini pripadajočih prazgodovinskih grobišč Kapiteljske njive in Mestnih njiv, se nahaja severozahodno nad srednjeveškim mestnim jedrom, s strmimi pobočji zavarovani vzpetini. Gradišče je dvodelno, z višjo, močno utrjeno akropolo in spodnjim delom ter z zemljeno-lesenim obzidjem. Poseljeno je bilo vse 1. tisočletje pr. n. št., kar dokazujejo najdbe. V spodnji del se že zajeda poselitev (vrtec). Sredi višjega dela gradišča je lociran velik vodohran, manjši pa sredi spodnjega dela.

Stopnja kulturnega pomena:

Območje je v primerjavi s Kapiteljsko njivo praktično neraziskano. Glede njuno prostorsko in vsebinsko povezanost, sklepamo da je šlo za eno pomembnejših naselbin tistega časa na širšem območju Dolenjske. Vsekakor bi bila potrebna večja raziskovanja, da bi bila podoba o življenju na gradišču jasnejša in bolj opredeljiva.

Ogroženost:

Zgornji del najdišča ni znatno ogrožen. Nezaželen poseg predstavlja vodovodna infrastruktura s vodohranom. Spodnji del najdišča ogroža poselitev in drugi posegi vezani na urbanizacijo.

Usmeritve:

Preprečevati je treba vse nove posege v tla. Proučiti je treba možnosti sanacije nezaželenih in motečih posegov (vodohran, vrtec). Omogočiti je treba sistematične arheološke raziskave.

Mestne njive

FOTO: Mitja Simič, ZVKDS, OE NM, oktober 2013

Opis:

Grobišče se nahaja na najvišjem delu arheološkega območja, na kopasti vzpetini severno od mestnega jedra. Do danes je bilo raziskanih 560 žarnih planih grobov iz časa pozne bronaste dobe (10. – 8. st. pr. n. št.). Grobove predstavljajo velike lončene žare, napolnjene z žganino in kostmi ter drobnimi pridatki. Moške grobove opredeljujejo bronaste igle z različnimi glavicami, bronaste sulične osti in sekire, bronaste puščične osti bronasta britev itd. Ženske grobove opredeljuje obročast nakit, fibule in lončena vretenca ter motki. Dokaj pogoste in številne so tudi steklene jagode, kar ni običaj na drugih sočasnih najdiščih. Povečini so izdelane iz modrega stekla v več odtenkih, z očesci ali brez, kroglaste oblike z večjo luknjo za pritrditev.

Stopnja kulturnega pomena:

Najdišče je pomembno zaradi bogatih in za ta čas izjemnih najdb, kot so orožje v moških grobovih ter številne steklene jagode, v ženskih grobovih. Pomembno je tudi zaradi pojava prvi prvih železnih predmetov (ki so bili izključno namenjeni nakitni opremi).

Ogroženost:

Večina grobov je zaradi dolgoletnega oranja poškodovanih in tako tudi zgornji deli lončenih žar. Zavarovalna izkopavanja in manjši zavarovalni posegi potekajo ob vsakoletnem oranju velike obdelovalne površine, ki leži nad grobiščem.

Usmeritve:

Zaradi neposredne škode, ki jo povzroča oranje, bi bilo treba odkupiti njivske površine in spremeniti njihovo namembnost, razen tistih, ki so primerne za prezentacijo prazgodovinskega obdelovanja zemlje.

Domačija Klemenčič

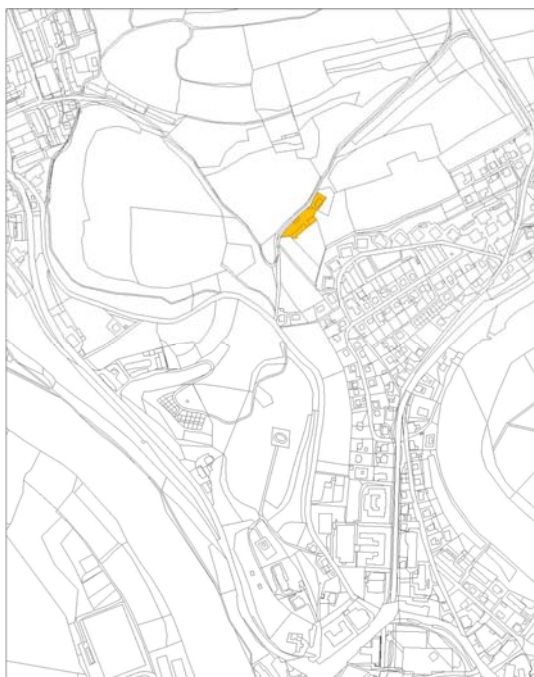

FOTO: Mitja Simič, ZVKDS, OE NM, oktober 2013

Opis:

Domačija stoji sredi arheološkega območja in obvladuje velik del posesti na Mestnih njivah. Nedavno je bila v sklopu domačije zgrajena nova hiša. Stara hiša je prazna, prav tako del gospodarskega poslopja.

Stopnja kulturnega pomena:

Domačija ni ovrednotena kot dediščina. Določene lastnosti dediščine ima le veliko gospodarsko poslopje, ki ima značilnosti tradicionalnih gospodarskih poslopij iz začetka 20. stoletja.

Ogroženost:

Večji del gospodarskega poslopja je brez prave namembnosti in ni redno vzdrževano, zato lahko rečemo da je potencialno ogrožno.

Usmeritve:

Zaradi lege sredi arheološkega območja je smiselna integracija domačije v arheološki park - gre predvsem za staro hišo in gospodarski objekt. Pri prenovi se količina pozidanega zemljišča ne sme povečevati, prav tako pa se ne bi smela bistveno spreminjati tradicionalna podoba teh objektov, razen v smislu sanacije intervencij na stari hiši.

Občinska stavba s
pripadajočim zemljiščem
- Seidlova cesta 1

FOTO: Mitja Simič, ZVKDS, OE NM, november 2013

Opis:

To je dvonadstropna stavba nekdanjega okrajnega glavarstva s klasicističnimi oblikovnimi značilnostmi. Glavna fasada ima enajst osi, od katerih so osrednje tri poudarjene. V srednji osi pa je bogato dekoriran vhod, poudarjen s stebroma ki nosita balkon. Prvotno enonadstropna je bila zgrajena leta 1905 po načrtih Gradbenega urada deželne vlade v Ljubljani in je bila nadzidana kasneje. Pred vhodom je oblikovano dvoramno stopnišče. Za stavbno občine so neartikulirane površine parkirišč, ki ne doprinesejo h kakovostni podobi prostora.

Stopnja kulturnega pomena:

Predstavlja dobro ohranjen primer reprezentančne arhitekture s jasno izraženo funkcionalno zasnovo. V času nastanka je predstavljal pomemben prostorski poudarek ob vhod v mestu s severne strani in še dandanes pomembno zaznamuje ta del mestnega prostora.

Ogroženost:

Stavba ni znatneje ogrožena. V preteklosti so se že pojavile težnje po dozidavi, kar bi lahko degradiralo njeno pojavnost v prostoru.

Usmeritve:

Stavba ohranja svoje (prvotno) namembnost. Zaželeno sanacija površin za občino. Ohranjajo se obstoječe stavbe. Dodana pozidava in urbanizacija tega prostora ni možna.

Kettejev drevored 1 in 3 Pavčičeva vila in vila Janko

FOTO: arhiv ZVKDS, OE NM

Opis:

Pavčičeva vila in vila Janko sta enonadstropni predmestni stanovanjski vili s konca 19. stoletja oz. neke 30-ih let 20. stol. Predstavljata gmotni status lastnikov, ki je še posebej lepo viden v poslikani notranjosti Pavčičeve vile. Tako oblikovanje stavbe same, kot tudi urbanistična postavitev v prostor veliko povesta o nekdanjih investitorjih in o odnosu do mesta. Imenitna vila na robu Marofa je že pred stotimi leti predstavljala elitno lokacijo.

Posebna je tudi stara rdečelistna bukev, ki je tipično drevo za vrtno ureditev vil v času začetka 20. stol. in ima zelo lepo rast.

Stopnja kulturnega pomena:

Pavčičeva vila je bila z Odlokom razglašena za kulturni spomenik, medtem ko vila Janko sama po sebi nima posebnega statusa, razen da leži znotraj zaščitene območja. V času nastanka je lokacija predstavljala pomemben prostorski poudarek ob vhodu v mesto s severne strani in še dandanes pomembno zaznamuje ta del mestnega prostora.

Ogroženost:

Stavbi sta ogroženi, saj sta trenutno obe prazni, neposeljeni in brez vsebine. Vandalizmi in vremenski vplivi kvarno vplivajo na materialno stanje objektov. Glede na dominantno pozicijo v prostoru ta dva objekta mestu nista v ponos v stanju v kakršnem sta trenutno.

Usmeritve:

Stavbi naj bodisi ohranjata svojo (prvotno) namembnost (stanovanjsko) bodisi lahko služita kot objekta z javno vsebino, tako da sta dostopni širši publiki. V vili Janko bi spet lahko odprli vrtec, medtem ko bi lahko Pavčičeva vila predstavljala reprezentančen objekt. Nikakor pa se objektoma ne sme dozidavati prizidkov na izpostavljenih mestih, saj bi le ti bi lahko degradirali njuno pojavnost v prostoru.

KONSERVATORSKI NAČRT - Mapa 04 : PRILOGE

Naročnik:

Mestna občina Novo mesto
Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto

Ime enote:

Novo mesto - Arheološko najdišče Marof in Kettejev drevored

EŠD - evidenčna številka dediščine:

8710, 7937

Seznam prilog:

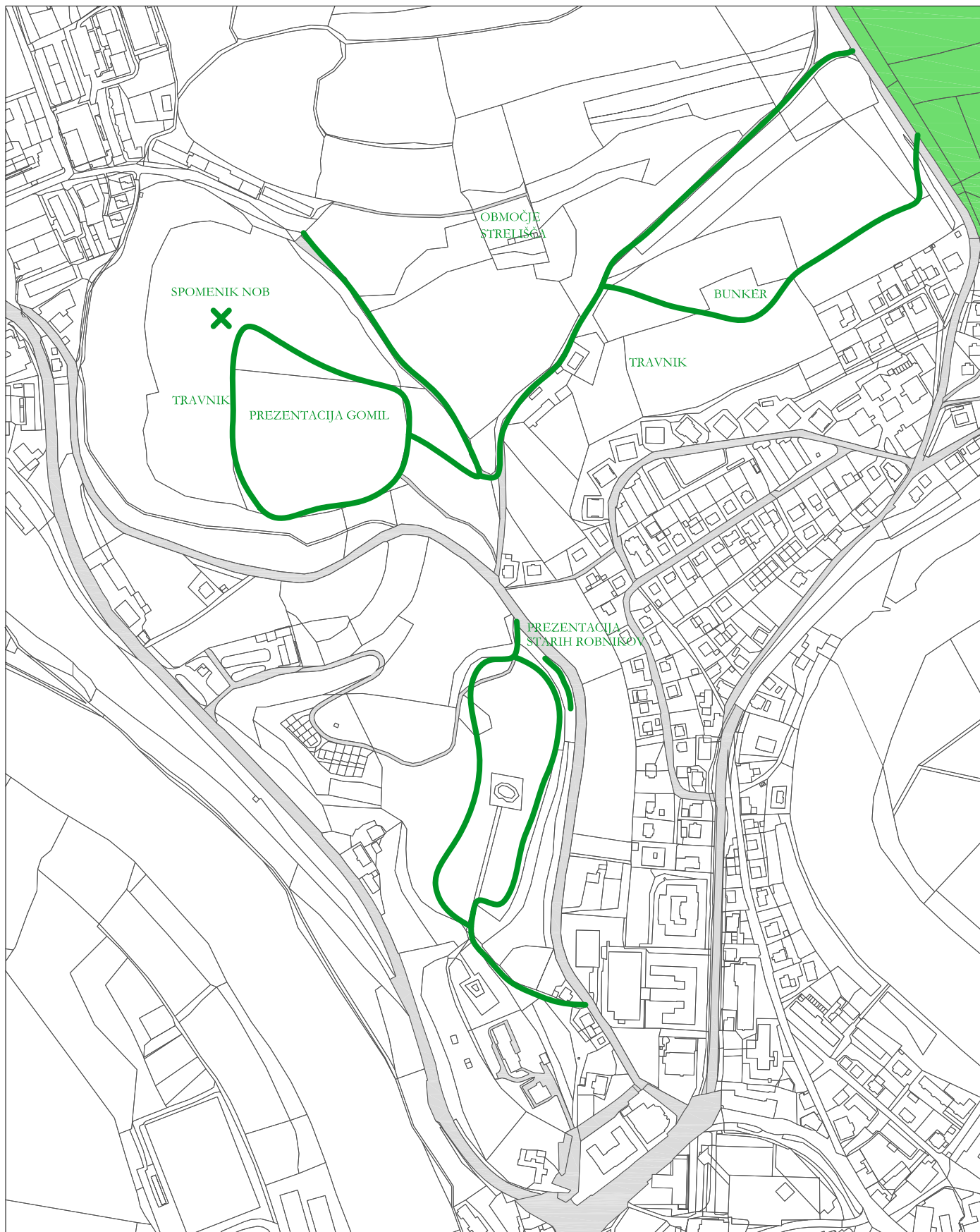
1. TTN 1:5000
2. Predlog Arheološkega parka – shema poti in posameznih točk v prostoru- ZVKDS OE NM, oktober 2013
3. Načrt interpretacijskega centra - ANDREJA BREZNIK, 2009, Predlog kulturno-turističnega produkta na Krvavcu – Med Ajdi velikani in srednjeveškimi pastirji (str. 28)
4. Prikaz najdišč gomil na območju Kapiteljske njive – izdelal ZRC SAZU za Dolenjski muzej

Številka konservatorskega načrta in izvoda, kraj izdelave, datum

11/2013 KN, izvod /
Ljubljana – Novo mesto, november 2013

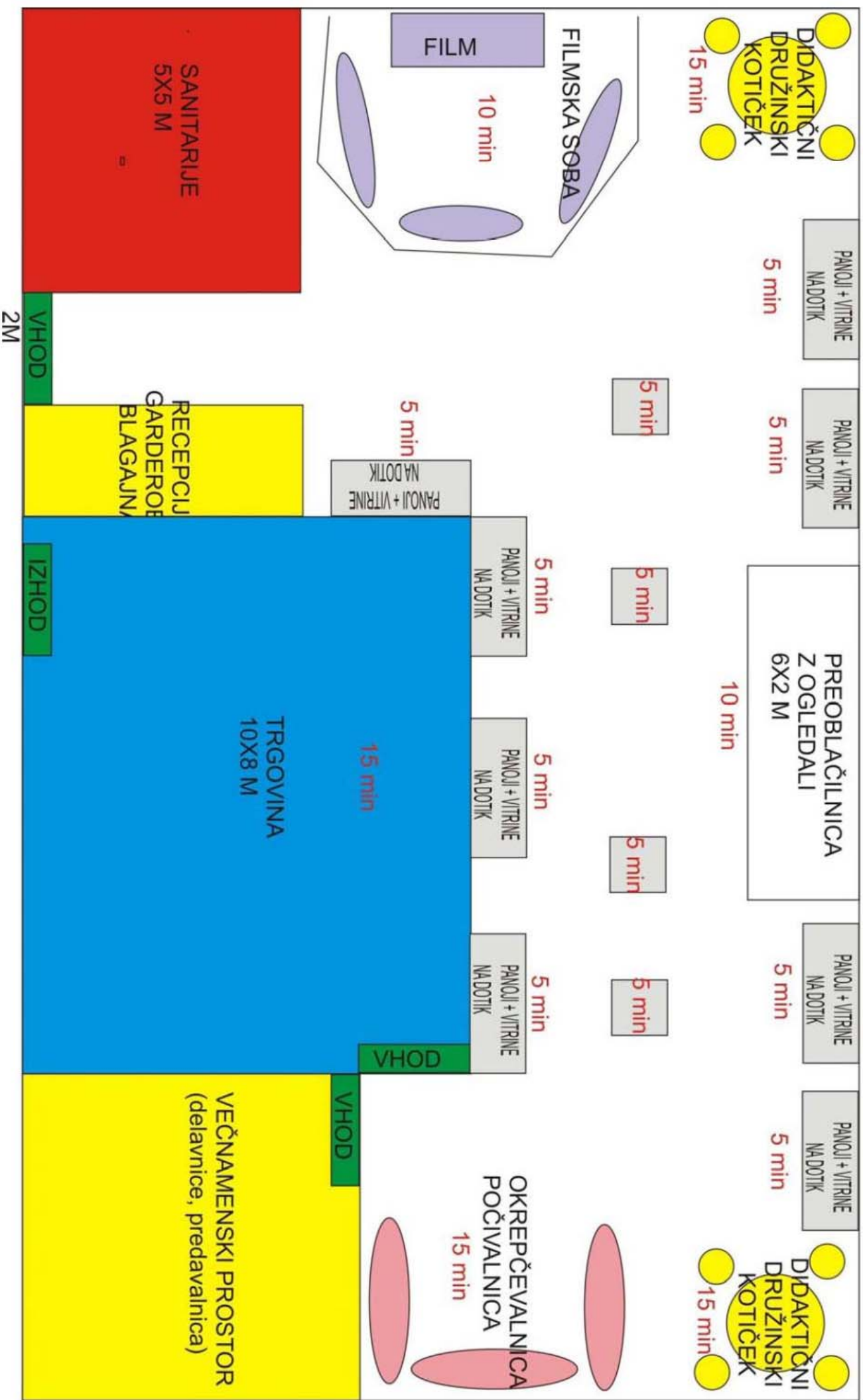
LEGENDA:

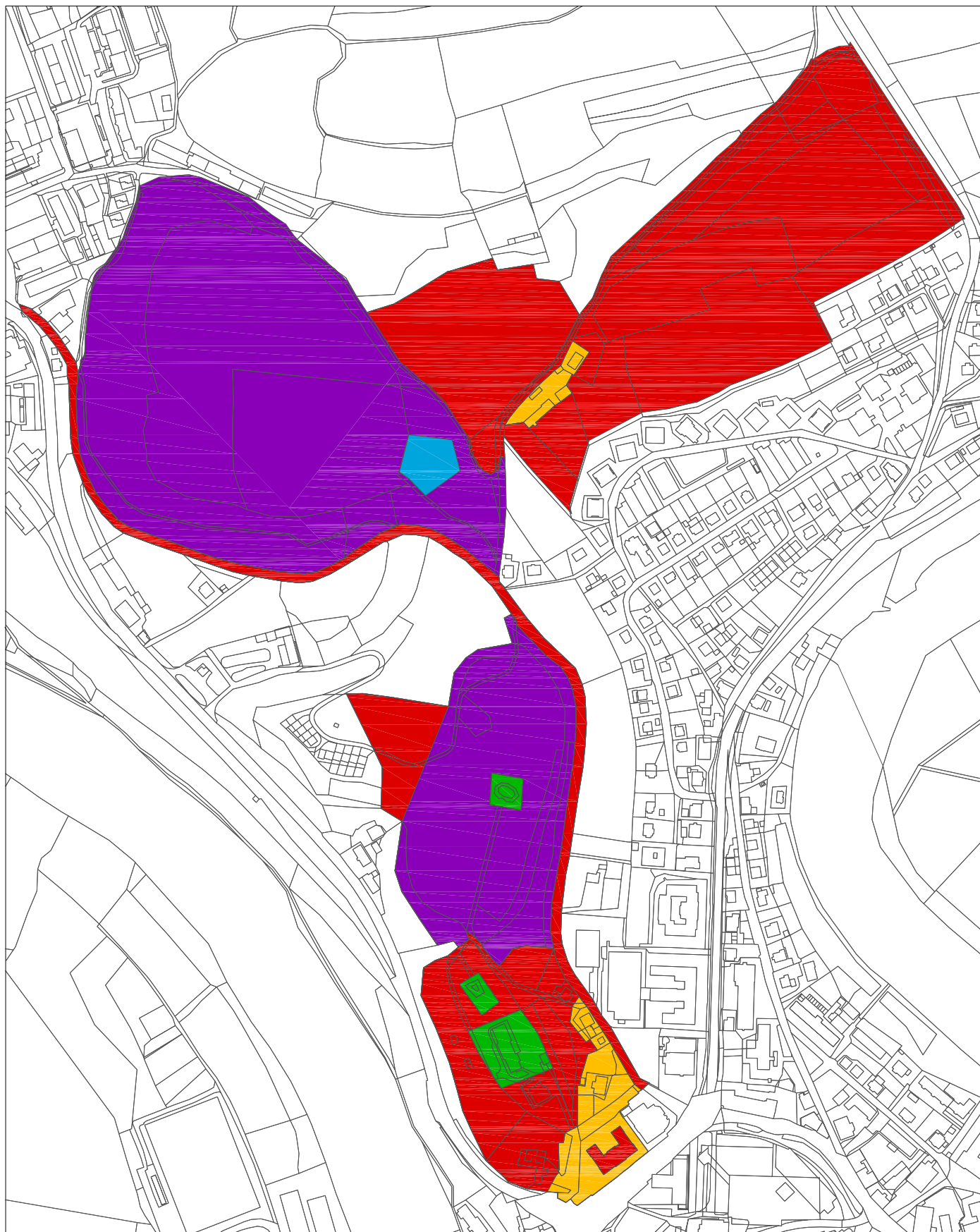
- obstoječe ceste in poti
- nove peščne pešpoti
- lokacija novega interpretacijskega centra

OPOMBA:

OBMOČJE STRELIŠČA Na območju nekdanjega strelišča se lahko predvidi servisne prostore/objekte, ki bodo potrebni za obratovanje in vzdrževanje parka, saj ne vplivajo na pričevalnost dediščine znotraj območja Marofa.

NAČRT INTERPRETACIJSKEGA CENTRA

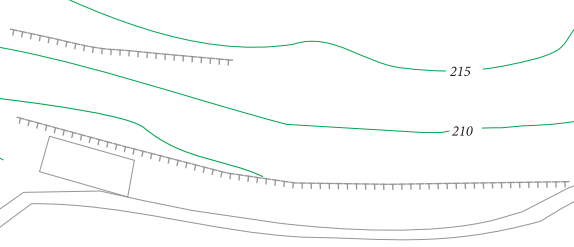
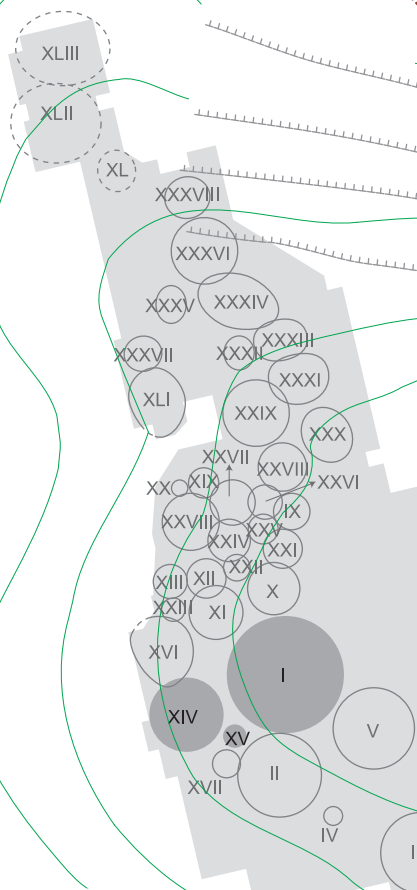
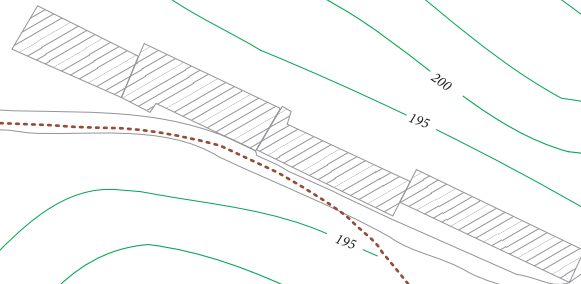
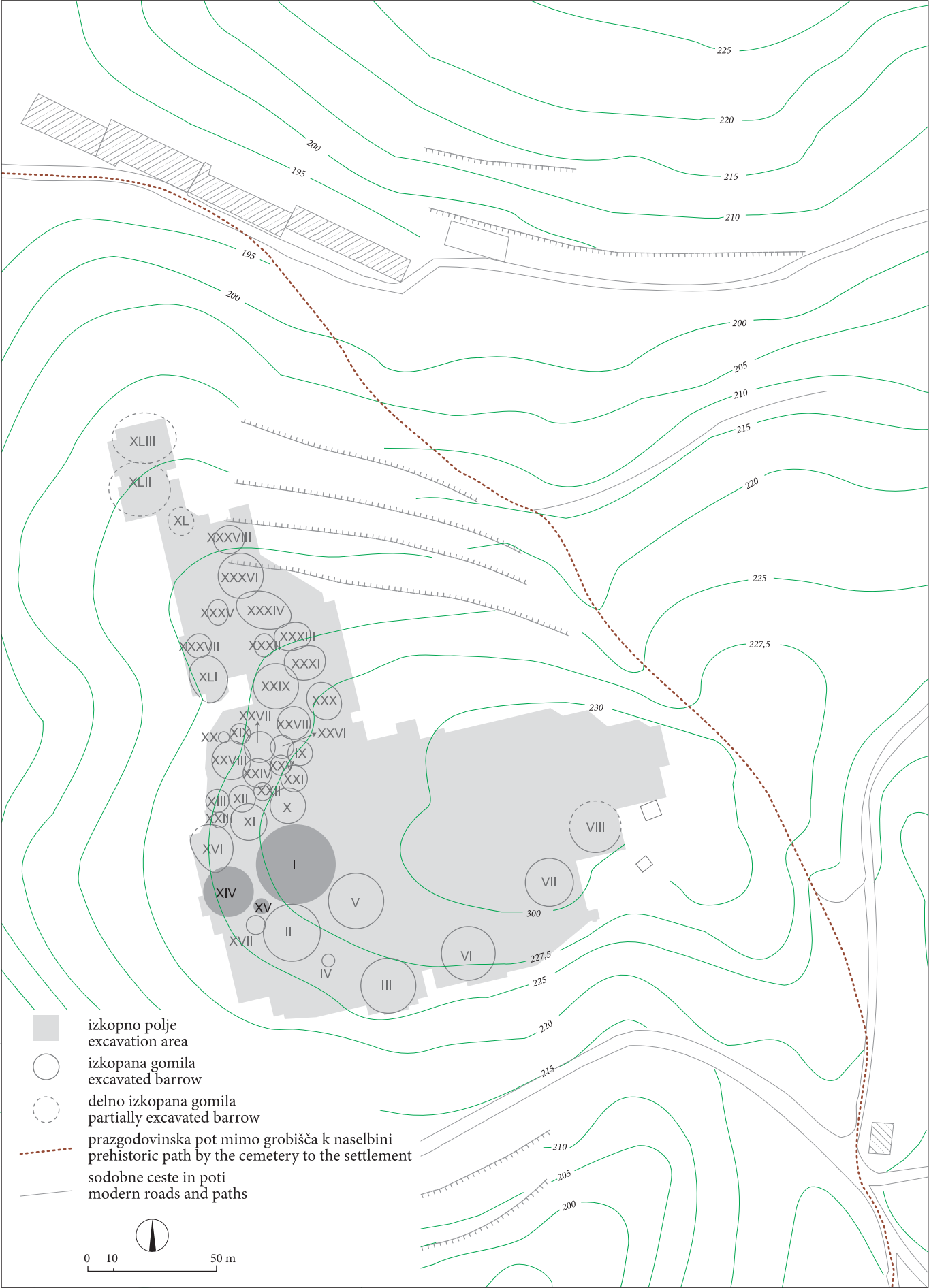

LEGENDA:

sestavine spomenika izjemnega pomena sestavine ki jih ohranjamo, možni posegi ki ohranjajo vrednost sestavine spomenika velikega pomena delno razvrstene sestavine, možna popravila, ki ohranjajo oz. vračajo vrednost sestavine spomenika srednjega pomena razvrstene sestavine dediščine, možne spremembe in posegi, ki vračajo vrednost	sestavine spomenika majhnega pomena manj vredne sestavine dediščine, možne spremembe in povečanje pomena sestavine spomenika brez pomena minimalno ohranjena pričevalnost, možne spremembe in predelave moteče sestavine neustrezne in nekatkovostne sestavine, nujne odstraniti

- izkopno polje
excavation area
- izkopana gomila
excavated barrow
- delno izkopana gomila
partially excavated barrow
- prazgodovinska pot mimo grobišča k naselbini
prehistoric path by the cemetery to the settlement
- sodobne ceste in poti
modern roads and paths

